

**UCHWAŁA NR XL/258/2017
RADY MIEJSKIEJ W GOŁDAPI**

z dnia 30 maja 2017 r.

w sprawie zatwierdzenia "Programu opieki nad zabytkami miasta i gminy Gołdap na lata 2017-2020"

Na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j.Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 ze zmianami), Rada Miejska w Gołdapi uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program opieki nad zabytkami miasta i gminy Gołdap na lata 2017-2020”, zwany dalej Programem, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Gołdapi.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Andrzej Pianka

Załącznik do UCHWAŁY NR XL/258/2017
RADY MIEJSKIEJ W GOŁDAP
z dnia 30 maja 2017 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
MIASTA I GMINY GOŁDAP**

2017-2020

SPIS TREŚCI

I.	Wprowadzenie	s. 4
II.	Uregulowania formalno – prawne	s. 4-12
II.1.	Prawo samorządowe	s. 5
II.2.	Prawo w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	s. 5-12
II.2.1.	Wybrane przepisy ogólne oraz formy i sposoby ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	s. 5-8
II.2.2.	Organy ochrony zabytków	s. 8-10
II.2.3.	Podstawy prawne sporządzania i główne cele gminnego programu opieki	s. 10-11
II.2.4.	Inne akty prawne.	s. 11-12
III.	Założenia zawarte w strategicznych dokumentach wykorzystane do opracowywania programu opieki nad zabytkami	s. 12-28
III.1.	Założenia wynikające krajowego i wojewódzkiego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	s. 12-25
III.2.	Założenia zawarte w Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2020	s. 25-26
III.3.	<i>Program opieki nad zabytkami a Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko - Mazurskiego oraz Strategia Rozwoju Województwa Warmińsko Mazurskiego</i>	s. 26-27
III.4.	<i>Program opieki nad zabytkami a akty prawa miejscowego</i>	s. 27-28
IV.	Chronione zabytki Miasta i Gminy Gołdap	s. 28-34
IV.1.	Zabytki wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko-Mazurskiego	s. 28-32
IV.1.1.	Rejestr zabytków nieruchomych.	s.30-31
IV.1.2.	Rejestr zabytków ruchomych.	s. 31
IV.1.3.	Rejestr zabytków archeologicznych	s. 32
IV.2.	Zabytki wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków	s. 32-33
IV.3	Placówki muzealne	s. 33
IV.3.1	Muzeum Ziemi Gołdapskiej	s. 33
IV.3.2.	Izba muzealna Gołdapskiego Stowarzyszenia Mniejszości Niemieckiej	s. 34
IV.4.	Ochrona krajobrazu kulturowego miasta i gminy w dokumentach prawa miejscowego	s. 34

V.	Charakterystyka zasobów kulturowych Miasta i Gminy Gołdap	s. 34-55
V.1.	Rys historyczny	s. 34-47
V.1.1.	Pradzieje.	s. 34-36
V.1.2.	Osadnictwo na terenie gminy w XIII-XIV wieku.	s. 36-38
V.1.3.	Przemiany w XVII-XVIII wieku.	s. 38-40
V.1.4.	Wiek XIX.	s. 40-43
V.1.5.	Od I wojny do końca II wojny światowej	s. 43-44
V.1.6.	Okres od roku 1945 do pocz. XXI w.	s.45-47
V.2.	Historyczny układ urbanistyczny	s. 47-50
V.3.	Historyczne układy ruralistyczne	s. 50-51
V.4.	Charakterystyka zasobu obiektów zabytkowych	s. 54-55
VI.	Ocena stanu i funkcjonowania środowiska kulturowego	s. 55-56
VI.1.	Ochrona krajobrazu kulturowego miasta i gminy	s. 55
VI.2.	Współczesne funkcje obiektów zabytkowych	s. 56
VI.3.	Ocena stanu technicznego obiektów zabytkowych i stanu dokumentacji konserwatorskiej	s. 56
VII.	Ocena słabych i mocnych stron mających wpływ na środowisko kulturowe Miasta i Gminy Gołdap	s. 57
VIII.	Priorytety, kierunki działań i zadania opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Gołdap	s. 58-60
IX.	Realizacja i finansowanie przez miasto i gminę zadań z zakresu opieki nad zabytków	s. 60-61
X.	Zadania miasta i gminy związane z ochroną środowiska w zakresie konserwacji zieleni zabytkowej	s. 61-62
XI.	Wykazy zabytków wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko-Mazurskiego	s. 63-69
TABELA 1.1.	MIASTO GOŁDAP. WYKAZ ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH. REJESTR ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.	s. 63-64
TABELA 1.2.	GMINA GOŁDAP. WYKAZ ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH. REJESTR ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.	s. 65

TABELA 2.	MIASTO I GMINA GOŁDAP. REJESTR ZABYTEKÓW STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH.	s. 66
TABELA 3.	MIASTO GOŁDAP. WYKAZ ZABYTEKÓW RUCHOMYCH. REJESTR ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.	s. 66-68
XII.	Wykazy zabytków ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ)	s. 69-99
TABELA 4.1.	MIASTO GOŁDAP WYKAZ ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH. GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW.	s. 70-74
TABELA 4.2.	GMINA GOŁDAP. WYKAZ ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW.	s. 75-80
TABELA 5.	MIASTO I GMINA GOŁDAP. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW.	s 81-99

I. Wprowadzenie

Program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Gołdap jest dokumentem pomocniczym w pracy samorządu i określa zadania na lata 2017-2020. Zadania te dotyczą sfery szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego na szczeblu gminnym.

Działania związane z rozwojem miasta i gminy muszą opierać się przede wszystkim na jego zasobach i walorach. Istotne jest zatem wykorzystanie w polityce gminnej zarówno zasobów środowiska przyrodniczego jak i środowiska kulturowego. Rozwój miasta i gminy musi uwzględniać pielęgnowanie jego tożsamości kulturowej przejawiającej się między innymi w dziedzictwie materialnym. Krajobraz kulturowy i zabytki stanowią interesującą odmienność regionu, która odpowiednio wypromowana może podnieść jego atrakcyjność nie tylko w dziedzinie rozwoju turystyki, ale także atrakcyjność ekonomiczną w wymiarze ogólnym i lokalnym. Jakość przestrzeni kulturowej gminy przekłada się również na podniesienie poziomu życia mieszkańców.

Przedmiotem opracowania *Programu opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Gołdap* jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, natomiast celem jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Działania i zadania w tej sferze mają wpływ na poprawę funkcjonowania materialnego dziedzictwa kulturowego i decydują w znacznym stopniu o stanie zasobów i walorach gminy.

Program jest komplementarny zarówno z rządowymi dokumentami o charakterze strategicznym dotyczącymi ochrony i opieki nad zabytkami, opracowaniami sporządzonymi na poziomie wojewódzkim (*Strategia Rozwoju Województwa Warmińsko-Mazurskiego; Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2020.*) jest też zgodny z prawem miejscowym czyli planami zagospodarowania przestrzennego oraz *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Gołdap*.

Podstawę merytoryczną opracowania stanowi zweryfikowana Gmina Ewidencja Zabytków (GEZ) Miasta i Gminy Gołdap.

II. Uregulowania formalno – prawne

Konstytucyjnym obowiązkiem Państwa (art. 5 i 6 Konstytucji RP) jest ochrona dziedzictwa kulturowego. Zabytki i ich wartości niematerialne są dobrem wspólnym, a dbałość o nie nakazuje art. 82. Konstytucji.

II.1. Prawo samorządowe

Ustawowym zadaniem samorządów jest m.in. wykonywanie zadań w zakresie kultury. W art. 7 ust. 1, pkt 9 *ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym* (Dz. U. z 2016 r. poz. 446 i 1579) zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

II.2. Prawo w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami i inne akty prawne

Podstawą prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. W tej części opracowania należy wskazać podstawę prawną obowiązku wykonania programu opieki nad zabytkami, określoną w przepisie art. 87 *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774 i 1505). Zalecane jest również przywołanie celów opracowania programu określonych w art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy.

W samej nazwie ustawy ściśle powiązано ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, dlatego też konieczne jest przybliżenie podstawowych przepisów cytowanej ustawy dotyczących zarówno ochrony jak i opieki oraz struktury ochrony zabytków, z którą samorząd lokalny winien współpracować.

II.2.1. Wybrane przepisy ogólne oraz formy i sposoby ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Przedmiotem ochrony i opieki jest zabytek. W brzmieniu art. 3 pkt 1.), zabytek to: „nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Obowiązująca *ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* wyodrębnia dwie formy podejścia do zabytków. Mówi się w niej o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1). Zgodnie z art. 4. cytowanej ustawy:

„Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- a) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

- b) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- c) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- d) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- e) kontrole stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- f) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

2). Zgodnie z art. 5 cytowanej ustawy:

„Opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- a) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- b) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- c) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- d) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- e) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

Kolejny przepis art. 6 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* wyszczególnia zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne i wskazuje co pod tymi pojęciami jest rozumiane.

- Za zabytki nieruchome uznaje się krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości bądź instytucji.
- Za zabytki ruchome uznaje się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty oraz pamiątki historyczne, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne oraz przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- Zabytkami archeologicznymi są pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z przepisem, ustawowej ochronie podlegają nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Cztery prawne formy ochrony zabytków określa artykuł 7 cytowanej ustawy:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego .

Sposób ochrony zabytków.

- Wpisu do rejestru zabytków na terenie województwa dokonuje wojewódzki konserwator zabytków (art. 8 cyt. ustawy). Zabytek nieruchomy wpisywany jest na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ust 1 i 2 cyt. ustawy). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę (art. 10 ust 1 i 2 cyt. ustawy). Sposób prowadzenia rejestru oraz ewidencji zabytków określa *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. (Dz. U. z dnia 2 czerwca nr 124, poz. 1305).*
- Uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury następuje w formie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego (art. 15 ust 1 cyt. ustawy).
- Utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej może nastąpić na podstawie uchwały rady

gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 16 ust 1 cyt. ustawy).

- Ustalenia ochrony dotyczące w szczególności zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, dokonuje się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. W zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 16 ust 1 cyt. ustawy).

II.2.2. Organy ochrony zabytków

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 89 określa dwuinstancyjność organów ochrony zabytków.

Na szczeblu centralnym organem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków (druga instancja).

Organem terenowym jest wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków (pierwsza instancja).

Obu instancjom przyporządkowana jest określona ranga i zadania (art. 90 cytowanej ustawy).

1. Generalny Konserwator Zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, do jego zadań należy, w szczególności:

- opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju;
- podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami;
- prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;

- wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz przepisach odrębnych;
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków;
- promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków;
- organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich;
- organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych;
- opiniowanie wniosków o nadanie odznaki "Za opiekę nad zabytkami";
- współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków;
- organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności (art. 90 pkt 1 cytowanej ustawy):

- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- sporządzanie, w ramach przyznaných środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie;
- wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;
- sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych;
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów;
- upowszechnianie wiedzy o zabytkach;

- współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego działa Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniodawczo-doradczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska jako organ opiniodawczy do spraw działań konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach.

Przy Warmińsko-Mazurskim Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniodawczy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Narodowy Instytut Dziedzictwa wraz z oddziałami terenowymi (dla regionu Warmii i Mazur powołany został Oddział Terenowy Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Olsztynie) zajmuje się problematyką rozpoznania, dokumentacji i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa (art. 96, pkt 2 cytowanej ustawy).

II.2.3. Podstawy prawne sporządzania i główne cele gminnego programu opieki nad zabytkami.

Podstawą prawną do opracowywania gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ust. 1-6 *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774 i 1505).

Przepis ten wprowadza obowiązek sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne programów opieki nad zabytkami. Zgodnie z wspomnianym artykułem 87 cytowanej *Ustawy* burmistrz miasta sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Program ten podlega uchwaleniu przez radę miejską, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu burmistrz miasta sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia radzie miejskiej.

Artykuł 87 ust. 2 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* wskazuje następujące cele programów opieki nad zabytkami:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc związanych z opieką nad zabytkami.

II.2.4. Inne akty prawne.

Istotne jest stosowanie innych uregulowań prawnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym w:

1. *ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 778, 904, 961, 1250, 1579),
2. *ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane* (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 290, 961, 1165, 1250),
3. *ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska* (t.j. Dz.U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150),
4. *ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (Dz. U. z 2016 r. poz. 672, 831, 903, 1250, 1427),
5. *ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami* (Dz. U. z 2015 r. poz. 1774, 1777, z 2016 r. poz. 65, 1250, 1271, 1579),
6. *ustawie z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych* (Dz. U. z 2015 r. poz. 2126, 2281, z 2016 r. poz. 749, 1250),
7. *ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (tekst jednolity Dz.U. z 2001 Nr 13, poz. 123),

8. *ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* (Dz. U. z 2014 r. poz. 1118, 1138, 1146, z 2015 r. poz. 1255, 1333, 1339).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

1. *ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach* (Dz. U. z 2012 r. poz. 987, z 2015 r. poz. 1505, z 2016 r. poz. 352, 749, 868, 1330),

2. *ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (Dz.U. z 2012 r. poz. 642, poz. 908, z 2013 r. poz. 829).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy *ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (Dz. U. z 2015 r. poz. 1446, z 2016 r. poz. 352).

III. Założenia zawarte w strategicznych dokumentach wykorzystane do opracowywania programu opieki nad zabytkami

III.1. Założenia wynikające z krajowego i wojewódzkiego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

„Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami” został przyjęty uchwałą nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r. Okres realizacji tego Programu ustalono na lata 2014–2017. Jako cel główny wskazano Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków i przyjęto wyzwanie – Dziedzictwo kulturowe stanowi naturalny kapitał dla rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków, stanowi także naturalną podstawę wzmocnienia tożsamości społecznej. Wśród trzech celów szczegółowych dla działań Miasta i Gminy Gołdap istotny jest cel trzeci Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji. Przyjęto wyzwanie - zwiększanie dostępu do dziedzictwa i jego aktywna promocja – narzędzia do podnoszenia świadomości społecznej o funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się wszystkich poziomów tożsamości.

Wskazano także Kierunki działania:

Kierunek działań 2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych.

Uznano, że: „Dziedzictwo kulturowe ma znaczący udział w kształtowaniu tożsamości narodowej i społeczności lokalnych. Społeczne uświadomienie tego faktu będzie skutkowało większą odpowiedzialnością obywateli za stan zachowania jego składników oraz rosnącą wolą zachowania

zabytków dla kolejnych pokoleń. Biorąc pod uwagę, że radio i telewizja stanowią najbardziej powszechne źródło informacji dla społeczeństwa, należy podjąć możliwe formalnie działania zmierzające do większego nasycenia treściami promującymi dziedzictwo kulturowe programów emitowanych przez radio i telewizję oraz opracowania atrakcyjnej dla odbiorców formuły programu promującego społeczne wartości zabytków”.

Kierunek ten będzie realizowany poprzez zadania:

Zadanie 1.

Podjęcie współpracy z TVP i Polskim Radiem w sprawie większego nasycenia kanałów regionalnych treściami promującymi lokalne dziedzictwo kulturowe w programach emitowanych przez radio i telewizję w ramach misyjności mediów publicznych.

Zadanie 2.

Podpisanie porozumienia pomiędzy Generalnym Konserwatorem Zabytków a Państwowym Instytutem Sztuki Filmowej dotyczącego opracowania i ogłoszenia corocznego konkursu GKZ na film dokumentalny budujący świadomość społeczną wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działań 3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu.

Uznano, że: „Dziedzictwo kulturowe odgrywa bardzo ważną rolę społeczną – kształtuje tożsamości narodową i lokalnych „małych ojczyzn”, buduje poczucie wspólnoty, rozwija kapitał społeczny. Warunkiem pozytywnego wpływu dziedzictwa na rozwój społeczny jest prawidłowe rozpoznanie zasobu dziedzictwa przez społeczności lokalne. Jednym z działań zwiększających społeczny dostęp do zasobów dziedzictwa jest digitalizacja i publikowanie cyfrowych nośników treści zaliczających się do dziedzictwa kulturowego. W przypadku zabytków nośnikiem wartości społecznych jest nie tylko forma, ale także autentyczna substancja składająca się na zabytek, jego kontekst historyczny oraz walory krajobrazowe położenia obiektu in situ. W związku z powyższym digitalizacja zabytków nie może być rozumiana jako wytwarzanie cyfrowego substytutu oryginalnego obiektu. Celem digitalizacji zabytków jest promocja ich wartości oraz zachęcenie wszystkich zainteresowanych do odwiedzenia i poznania zabytku w jego autentycznej formie i pierwotnym kontekście krajobrazowym”. Kierunek ten będzie realizowany poprzez zadania:

Zadanie 1.

Digitalizacja oraz publikacja w Internecie informacji o zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

Zadanie 2.

Udostępnienie informacji o zabytkach na urządzenia mobilne umożliwiające planowanie wyjazdów turystycznych.

Zadanie 3.

Rozwój i utrzymanie repozytorium cyfrowego przechowującego i publikującego w Internecie cyfrowe wizerunki zabytków.

Zadanie 4.

Umożliwienie interakcji społeczeństwa w zakresie informacji o zabytkach, oceny ich stanu zachowania i zarządzania nimi oraz informowania o potencjalnym zagrożeniu lub zaistniałym zniszczeniu.

4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

Uznano, że: „Dziedzictwo kulturowe wpływa pozytywnie na rozwój społeczny poprzez zaangażowanie obywateli w proces społecznej interpretacji jego elementów. Jednocześnie proces takiego społecznego „oswajania” elementów dziedzictwa buduje więź emocjonalną między społeczeństwem i „jego” dziedzictwem. W efekcie obywatele stają się bardziej odpowiedzialni za stan zabytków i jasno wyrażają wolę zachowania dziedzictwa. Kluczowe w tym wypadku będzie podjęcie działań skutkujących zaangażowaniem na szeroką skalę społeczności lokalnych w aktywne poznawanie zabytków in situ i ich kontekstu historycznego, społeczne wykorzystanie wartości, których zabytki są nośnikami oraz ich ochronę”.

Kierunek ten będzie realizowany poprzez zadania:

Zadanie 1.

Ogłoszenie dorocznego konkursu GKZ dla właścicieli i posiadaczy zabytków na działalność edukacyjną angażującą obywateli w proces poznawania dziedzictwa lokalnego.

Zadanie 2.

Opracowanie materiałów edukacyjnych dla szkół w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Zadanie 3.

Opracowanie i publikacja podręcznika dobrych praktyk edukacyjnych organizowanych na rzecz dziedzictwa kulturowego.

Zadanie 4.

Koordinowanie Europejskich Dni Dziedzictwa w Polsce.

Zadanie 5.

Organizacja i prowadzenie programu „Wolontariat dla dziedzictwa” angażującego społeczności lokalne w proces właściwego zachowania zabytków.

Program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Gołdap jest zgodny z Programem opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2016-2019, przyjętym uchwałą Nr XVIII/426/16 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 czerwca 2016 r.

W programie dokonano przede wszystkim analizy SWOT dziedzictwa kulturowego województwa warmińsko - mazurskiego określając silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> – wysokie walory i atrakcyjność środowiska oraz krajobrazu kulturowego dla gospodarki i mieszkańców, – bogaty i różnorodny zasób zabytków charakterystycznych i wyróżniających region, m.in.: <ul style="list-style-type: none"> • architektura gotyku ceglanego (w tym zamki gotyckie, otoczone pierścieniem murów obronnych wraz z bramami i basztami), • budownictwo drewniane, • dziedzictwo wiejskie, • architektura przemysłowa, • barokowe i neogotyckie sanktuaria (miejsca pielgrzymek), – wysoka jakość i wartość zasobów i walorów krajobrazu i środowiska kulturowego, które razem z zasobami środowiska przyrodniczego budują przewagę konkurencyjną regionu (gospodarka), – wyróżniki kulturowe regionu np.: Mikołaj Kopernik, Grunwald, Kanał Elbląski, Zakon Krzyżacki, architektura gotycka, kapliczki 	<ul style="list-style-type: none"> – niezadawalający stan zachowania znacznej części obiektów zabytkowych, w szczególności zespołów dworsko-parkowych i folwarcznych, zabytków postindustrialnych, zabytków sakralnych i koszarowych, – postępująca degradacja krajobrazu kulturowego, – zniekształcanie zespołów zabudowy historycznych miast i wsi poprzez wprowadzenie nowej zabudowy, nie uwzględniającej lokalnej tradycji, architektury i historycznych uwarunkowań, – zniekształcanie zespołów zabudowy miejskiej i wiejskiej w obrębie przestrzeni historycznych, poprzez wprowadzanie obiektów nie uwzględniających kontekstu zabytkowego (styl i forma architektoniczna, materiały budowlane, gabaryty itp.), – współczesna architektura mieszkaniowa nie nawiązująca do form i stylu tradycyjnej zabudowy regionalnej, szczególnie na obszarach wiejskich,

<p>przydrożne, itd.</p> <ul style="list-style-type: none"> – czytelne zróżnicowanie przestrzenne regionu – wyodrębniające się struktury przestrzenne o specyficznych cechach i wyróżnikach dziedzictwa kulturowego, – oznakowanie i promocja szlaków turystycznych drogowych o znaczeniu regionalnym, w oparciu zasoby dziedzictwa kulturowego regionu: Szlak Kopernikowski, Szlak Pętli Grunwaldzkiej, Szlak Fortyfikacji Mazurskich, Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej, Szlak Kanału Elbląskiego, – bogaty zasób zabytków ruchomych stanowiących świadectwo nawarstwiania się kultur i narodów, zgromadzonych w obiektach sakralnych oraz w muzeach. 	<ul style="list-style-type: none"> – zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej i form budowlanych oraz stosowania tradycyjnych materiałów.
<p>SZANSE</p>	<p>ZAGROŻENIA</p>
<ul style="list-style-type: none"> - rosnąca rola samorządu województwa poprzez włączenie ochrony zabytków w sferę rozwoju regionalnego, – uwzględnianie problematyki i znaczenia dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategiczno programowych województwa i gmin, – możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł publicznych i prywatnych, – realizacja zapisów ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi 	<ul style="list-style-type: none"> – brak spójności przepisów prawa w zakresie ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego, niski poziom egzekucji przepisów, – podejmowanie działań konserwacyjnych, rewitalizacyjnych niegodnie ze sztuką, zagrażających wartościom zabytkowym obiektów (modernizacje, komercjalizacje itd.), – pogarszający się stan techniczny obiektów spowodowany m.in.: niewłaściwym użytkowaniem, zaniechaniem podejmowania działań naprawczych, celowym niszczeniem,

<p>ochrony krajobrazu (audyt krajobrazowy – ochrona priorytetowych krajobrazów regionu, dbałość o ład przestrzenny – uchwały rady gmin w sprawie zasad i warunków sytuowania m.in. tablic i urządzeń reklamowych),</p> <p>– wzrost znaczenia zabytków oraz lokalnych tradycji w zakresie kreowania produktów turystycznych, a także jako istotnego uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego województwa,</p> <p>– organizacja, promocja oraz wspieranie przez Samorząd Województwa inicjatyw wykorzystujących dziedzictwo kulturowe regionu (m.in. Dziedzictwo Kulinarne Warmia, Mazury, Powiśle, sieć miast CittaSlow, trasa rowerowa GreenVelo, drogowe szlaki turystyczne),</p> <p>– uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach planistycznych, strategiczno-programowych województwa i gmin, włączanie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy przy jednoczesnym priorytecie zachowania wartości zabytkowych,</p> <p>– rozwój inicjatyw lokalnych i aktywności organizacji pozarządowych w zakresie opieki nad zabytkami,</p> <p>– wzrost świadomości właścicieli obiektów zabytkowych ochroną i pracami konserwatorskimi,</p> <p>– promocja przykładów dobrej architektury kontynuującej miejscową regionalną tradycję</p>	<p>– brak poszanowania dla wartości autentyzmu zabytków (oryginalna substancja, kolorystyka, układu przestrzenny, funkcja, technologia wykonania i materiały budowlane),</p> <p>– ekspansja inwestycyjna na obszarach (w tym chaotyczne i niekontrolowane procesy) miast i wsi ingerująca w historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne i ich otoczenie,</p> <p>– ekspansja wielkogabarytowych inwestycji lokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie obszarów cennych kulturowo i krajobrazowo,</p> <p>– silna presja inwestycyjna (m.in. zagospodarowanie turystyczne, proces suburbanizacji, elektrownie wiatrowe) na tereny charakteryzujące się wysoką jakością krajobrazu kulturowego,</p> <p>– zagrożenie nadmierną komercjalizacją zabytków, bez równoczesnego zachowania ich zabytkowego charakteru i walorów,</p> <p>– zwiększający się wpływ zunifikowanej kultury masowej,</p> <p>– dokonywanie wtórnych podziałów i parcelacji obiektów i zespołów zabytkowych,</p> <p>– niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.</p>
---	--

budowlaną, – edukacja w dziedzinie zarządzania dziedzictwem kulturowym.	
---	--

Wskazano także cele i kierunki działań programu opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego:

Cel 1: Zespolenie i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego.

Realizacja celu poprzez:

- 1) Uwzględnianie uwarunkowań ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego zabytków, w polityce rozwoju województwa.
- 2) Dążenie do zwiększenia zaangażowania sektora prywatnego w rewaloryzację obiektów zabytkowych.
- 3) Budowanie kapitału społecznego poprzez aktywizację i wspieranie działań organizacji pozarządowych w realizacji zadań związanych z ochroną zabytków (konkursy, powierzanie ściśle określonych zadań, wsparcie finansowe dla projektów itp.).
- 4) Wspieranie inicjatyw lokalnych zmierzających do tworzenia np. Niewielkich skansenów lub izb pamięci w zabytkowych obiektach, na terenie województwa warmińsko-mazurskiego.

Cel 2: Dążenie do utrzymania obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa warmińsko-mazurskiego.

Realizacja celu poprzez:

- 1) Wspieranie polityki konserwatorskiej dotyczącej m.in.: postępowania zgodnie z obowiązującymi standardami i zasadami konserwatorskimi, wykonywania kompleksowych dokumentacji obiektów zabytkowych poddawanych pracom konserwatorskim bądź rewaloryzacyjnym.
- 2) Inicjowanie, wspieranie i popularyzacja działań zmierzających do wyszukania nowych właścicieli lub dzierżawców dla obiektów zabytkowych wymagających zagospodarowania.
- 3) Dofinansowywanie wybranych prac badawczych i dokumentacyjnych związanych z najważniejszymi obiektami zabytkowymi – wprowadzenie systemu wojewódzkich grantów badawczych.

4) Dofinansowywanie prac konserwatorskich przy zabytkach.

5) Wypracowanie programu wspomagania finansowego długofalowych działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków regionu, ze szczególnym uwzględnieniem:

a) Opieki nad gotycką architekturą ceglana

Gotycka architektura ceglana jest wyjątkowym w skali kraju przykładem kompleksowo zachowanej architektury średniowiecznej, wyróżniającej się znakomitym poziomem artystycznym oraz zachowaniem autentycznej substancji zabytkowej. Jest jednym z najważniejszych wyróżników odrębności regionalnej Warmii i Mazur. Obejmuje zespół obiektów o różnorodnej funkcji i skali: zamki obronne, kościoły i kaplice, ratusze, bramy i mury obronne.

Wszystkie te aspekty decydują o wyjątkowej wartości artystycznej i historycznej zachowanych obiektów, ważnych rangą nie tylko w skali kraju, ale również na tle sztuki europejskiej. Ważne są także możliwości wykorzystania ich (uwzględniając ich właściwą ochronę, konserwację, promocję) w rozwoju turystyki.

b) Działań w zakresie odnowy centrów historycznych miast oraz zespołów urbanistycznych powstałych w XIX i XX w.

Historyczne ośrodki miejskie Warmii i Mazur, mimo zniszczeń i przeobrażeń zachodzących na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci, zachowały do dnia dzisiejszego zabytkową strukturę. Większość z nich posiada czytelny układ przestrzenny, często o genezie średniowiecznej. Stosunkowo wiele ośrodków zachowało zespoły historycznej zabudowy, zarówno w obrębie centrów staromiejskich, jak i XIX- i XX-wiecznych dzielnic. Istnieje konieczność rewaloryzacji zespołów miejskich z zachowaniem ich walorów historycznych i kulturowych, przy zapewnieniu im właściwych funkcji oraz zapobieganiu zagrożeniom wynikającym z nasilonego ruchu inwestycyjnego.

c) Opieki nad dziedzictwem wiejskim

Dziedzictwo wiejskie woj. warmińsko-mazurskiego obejmuje zachowane historyczne układy przestrzenne wsi i osiedli wiejskich, formy zagospodarowania przestrzeni publicznej, architekturę sakralną i cmentarze, rozplanowanie i kształt zagród oraz tradycyjną, drewnianą i murowaną zabudowę. W skali kraju jest to stosunkowo dobrze i czytelnie zachowany sposób kształtowania i zagospodarowania przestrzeni wiejskiej. Wyrazistość i odrębność kulturowego krajobrazu wiejskiego może służyć budowaniu regionalnej tożsamości.

d) Opieki nad obiektami architektury użyteczności publicznej.

Architektura użyteczności publicznej ma szczególną rangę w pejzażu miast i wsi. Jest przykładem świadomego kształtowania ładu przestrzennego oraz szczególnej dbałości o formy architektoniczne. Na terenie woj. warmińsko-mazurskiego znajduje się wiele stosunkowo dobrze zachowanych obiektów tego typu. Są to zarówno ratusze i budynki stanowiące siedziby lokalnej administracji i urzędów, jak również szkoły, dworce kolejowe, leśniczówki, zespoły koszarowe. Program przewiduje wspieranie rewitalizacji oraz działań zmierzających do zachowania zabytkowych obiektów i/lub ich układów z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji.

e) Opieki nad obiektami architektury przemysłowej i zabytków techniki.

Architektura przemysłowa oraz zabytki techniki są ważnym elementem dziedzictwa materialnego. Na obszarze woj. warmińsko-mazurskiego zachowało się ich stosunkowo niewiele. Związane jest to zarówno z typowo rolniczym charakterem regionu, jak również z funkcjonującym jeszcze do niedawna przeświadczeniem o ich niewielkiej wartości historycznej. Wiele obiektów uległo zniszczeniu lub zostało całkowicie przekształconych w ciągu ostatnich dziesięcioleci. Stąd konieczność ochrony istniejących jeszcze obiektów i zespołów. Są one niewątpliwie świadectwem rozwoju techniki i myśli inżynierskiej, jak również bardzo często przykładem dbałości nie tylko o funkcję, ale też formę estetyczną. Program przewiduje wspieranie rewitalizacji oraz działań zmierzających do zachowania zabytkowych obiektów i/lub ich układów z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji.

f) Opieki nad zabytkowymi zespołami dworsko-parkowymi.

Na terenie woj. warmińsko-mazurskiego występuje duża liczba dawnych majątków ziemskich obejmujących siedziby mieszkalne (pałac, dwór), założenie parkowe, folwark (często z wsią folwarczną) oraz mniejsze folwarki i obiekty przemysłowe (tartaki, gorzelnie, młyny itp.). W szczególnych przypadkach były one świadomie komponowane w obrębie całych, wielohektarowych dóbr ziemskich (rozmieszczenie zespołów zabudowy, układ pól, lasów i zadrzewień, sieć alei przydrożnych). Są charakterystycznym i wyróżniającym elementem kształtowania otwartego krajobrazu i stanowią istotny zasób dla rozwoju gospodarki i turystyki. Istnieje konieczność rewaloryzacji zespołów dworsko-pałacowych z zachowaniem ich walorów historycznych, przy zapewnieniu im właściwych funkcji oraz zapobieganiu zagrożeniom wynikającym z wtórnych podziałów.

g) Opieki nad alejami przydrożnymi.

Aleje przydrożne woj. warmińsko-mazurskiego są zachowanym, unikalnym przykładem zagospodarowania przestrzeni publicznej w skali europejskiej. Ich wielorakie funkcje (przyrodnicze, kulturowe, komunikacyjne) są aktualne do czasów dzisiejszych. Są świadectwem kompleksowego zagospodarowania przestrzeni, wyróżnikiem krajobrazu kulturowego Warmii i Mazur. W związku z rosnącym natężeniem ruchu kołowego następuje proces ich zanikania. Konieczne jest wspieranie działań w celu zachowania charakterystycznych i najcenniejszych alei przydrożnych.

h) Opieki nad sanktuariami pielgrzymkowymi.

Sanktuaria pielgrzymkowe należą do najbardziej charakterystycznych elementów pejzażu sakralnego katolickiej Warmii. Rozkwit tej architektury przypada na czasy baroku, a kończy się w XIX wieku. Założenia te choć różnorodne w formie i stylu łączy analogiczna funkcja, a w większości również typ przestrzenno-funkcjonalny, tj. kościół otoczony krążgankami lub murem z narożnymi kaplicami, kompozycyjnie powiązany z otaczającym krajobrazem. Założenia te stanowią przykład architektury i wystroju o wysokiej randze artystycznej oraz wybitnym znaczeniu historycznym. Konieczne jest wspomaganie działań przy konserwacji i restauracji obiektów.

i) Opieki nad obiektami architektury sakralnej XIX i XX wieku.

Czasy najnowsze, to jest XIX i pierwsza połowa XX wieku to kolejny po fazie gotyckiej rozkwit architektury sakralnej, zarówno pod względem skali tego zjawiska, jak też rangi artystycznej wznoszonych budowli. Budowle te charakteryzuje z jednej strony umiejętność wykorzystania tradycyjnych, historycznych wzorców architektonicznych, z drugiej nowe, a czasami nowoczesne, jak w przypadku modernizmu, rozwiązania architektoniczne. Architektura ta jest jednym z najbardziej charakterystycznych zjawisk rozwoju sztuki sakralnej w regionie. Program przewiduje wspomaganie działań przy konserwacji i restauracji obiektów.

j) Opieki nad kapliczkami i krzyżami przydrożnymi.

Krzyże i kapliczki przydrożne, charakterystyczny element krajobrazu Warmii, stanowią świadectwo kulturowej i religijnej odrębności tej krainy. Ich liczba (ok. 1500 kapliczek) oraz skala występowania w poszczególnych miejscowościach (od 2 do nawet 10 w jednej wsi) świadczą o randze i roli tych obiektów. Są one zatem ważnym i charakterystycznym elementem codzienności i tradycji religijnej dawnych mieszkańców regionu. Przewidziane jest wspomaganie działań przy konserwacji i restauracji obiektów.

Cel 3: Opieka nad zabytkami ruchomymi

Realizacja celu poprzez:

- 1) Wspieranie działań zmierzających do podejmowania prac konserwatorskich przy tego typu obiektach.
- 2) Wspieranie programów badawczych mających na celu pełne rozpoznanie istniejącego w województwie zasobu.
- 3) Inicjowanie i wspieranie badań konserwatorskich poprzedzających właściwe prace konserwatorskie.
- 4) Dofinansowywanie prac konserwatorskich przy obiektach o znaczącej wartości artystycznej, historycznej lub naukowej.
- 5) Wspieranie inicjatyw zmierzających do publicznej prezentacji obiektów zabytkowych znajdujących się w zbiorach prywatnych lub w zbiorach publicznych na co dzień niedostępnych (w formie wystaw czasowych, incydentalnych pokazów, „dni otwartych” itp.).
- 6) Wspieranie i dofinansowywanie inicjatyw upowszechniających wiedzę na temat zabytków ruchomych.

Cel 4: Stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności muzealnej

Realizacja celu poprzez:

- 1) Dbłość o zapewnienie właściwej kadry muzealnej.
- 2) Zapewnienie odpowiedniej powierzchni magazynowej i wystawienniczej, nowoczesnej infrastruktury technicznej przy budowie, remontach i wyposażaniu działów muzealnych (m.in. systemów informatycznych, magazynowych, antywłamaniowych, przeciwpożarowych, klimatyzacyjnych, oświetleniowych) wraz z okresową oceną stopnia ich racjonalnego wykorzystania.
- 3) Podejmowanie działań zmierzających do wyodrębnienia funduszy celowych przeznaczonych na zakup i konserwację muzealiów, uruchamianych również w trybie konkursowym.
- 4) Wprowadzenie cyklicznych, premiowanych konkursów na najciekawszy projekt lub/i na nową ekspozycję muzealną, np. pod auspicjami marszałka województwa.
- 5) Wsparcie organizacji objazdów studyjnych do muzeów, które wprowadziły nowe praktyki ekspozycji i edukacji muzealnej.
- 6) Wdrażanie programów i projektów badawczych stanowiących podstawową, statutową działalność muzeów, z którego wynika działalność wystawiennicza i oświatowa.
- 7) Wspieranie działań na rzecz nawiązywania wzajemnych kontaktów zarówno między samymi placówkami muzealnymi, jak i szerzej, między nimi a placówkami kultury, fundacjami, stowarzyszeniami oraz ogółem społeczeństwa.

8) Wspólne działania muzeów województwa w ramach „warmińsko-mazurskiego portalu muzealnego”.

9) Wspieranie istniejących placówek muzealnych w zakresie tworzenia specjalizacji np. związanych z dawnym rzemiosłem, techniką, przemysłem, rozwojem regionalnym,

10) Wspieranie muzeów polegające na unowocześnieniu form ich działania.

Cel 5: Opieka nad archeologicznym dziedzictwem województwa warmińsko - mazurskiego

Realizacja celu poprzez:

1) Edukację i popularyzację w zakresie potrzeby ochrony dziedzictwa archeologicznego poprzez organizacje plenerowych festynów i pokazów, szlaków turystycznych, ścieżek edukacyjnych itp.

2) Wspieranie rewitalizacji zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych.

3) Wspieranie działań zmierzających do podejmowania prac konserwatorskich przy archeologicznych zabytkach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

4) Podjęcie działań na rzecz powołania muzeum archeologicznego – nowoczesnej placówki o randze wojewódzkiej o odpowiednim zapleczu magazynowym, której zadaniem byłoby m.in. systematyczne gromadzenia i eksponowanie pozyskiwanych w trakcie badań materiałów zabytkowych, a także ich konserwację i digitalizację.

5) Wspieranie działań zmierzających do utworzenia parków kulturowych, działających w oparciu o zabytki archeologiczne.

Cel 6. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

Realizacja celu poprzez:

1) Prowadzenie działań z zakresu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur zgodnie z wymogami Konwencji UNESCO w Sprawie Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego z 17 października 2003 roku, w następujących obszarach:

a) ustnych tradycji i form wyrazu, włączając w to język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

b) sztuk performatywnych,

c) społecznych zwyczajów, rytuałów oraz uroczystości świątecznych,

d) wiedzy o przyrodzie i wszechświecie oraz związaną z nią praktyką,

e) rzemiosła tradycyjnego.

2) Inicjowanie i wspieranie działań zmierzających do:

- a) identyfikacji,
  - b) prowadzenia prac badawczych,
  - c) dokumentowania,
  - d) zachowania, zabezpieczania, rewitalizacji,
  - e) promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur.
- 3) Współdziałanie z właściwymi organami administracji rządowej oraz jednostkami samorządu terytorialnego.
  - 4) Nadzór nad realizacją zadań z zakresu ochrony niematerialnych dóbr kultury.
  - 5) Współdziałanie z instytucjami kultury, organizacjami pozarządowymi, grupami społecznymi i osobami fizycznymi działającymi w obszarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
  - 6) Inicjowanie i wspieranie działań edukacyjnych w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur.

Cel 7. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego

Realizacja celu poprzez:

- 1) Prowadzenie działań promujących województwo, jako region o szczególnych zasobach i walorach dziedzictwa kulturowego, z wykorzystaniem m.in. istniejących produktów turystycznych (Kanał Elbląski, Bitwa pod Grunwaldem, Frombork – Zespół Wzgórza Katedralnego), szlaków turystycznych, działalności muzeów, wyróżników kulturowych regionu (architektury gotyckiej, sanktuariów pielgrzymkowych, architektury obronnej, kapliczek, historycznej infrastruktury: drogowej, kolejowej i wodnej, itd.), wzorowych przykładów rewaloryzacji i adaptacji obiektów zabytkowych.
- 2) Zwiększanie atrakcyjności form działania muzeów.
- 3) Tworzenie warunków dla funkcjonowania portali internetowych o wielowątkowym profilu informacyjnym na temat dziedzictwa kulturowego regionu (m.in. możliwie pełne informacje turystyczne, informacje, imprezach kulturalnych, galeriach, wystawach, działających stowarzyszeniach, firmach projektowych i budowlanych zaangażowanych w ochronę zabytków).
- 4) Działania wspierające wykorzystywanie obiektów zabytkowych (zwłaszcza nieużytkowanych) dla potrzeb rozwoju infrastruktury turystycznej.
- 5) Propagowanie wiedzy i edukacja w zakresie historii oraz dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu, na różnych szczeblach (jednostki samorządu terytorialnego, szkoły, turyści itp.).
- 6) Wspieranie wydawnictw poświęconych dziedzictwu kulturowemu regionu.

- 7) Promowanie i wspieranie przywracania lub utrzymywania w obiektach pierwotnych, historycznych funkcji.
- 8) Współdziałanie w organizacji i współfinansowanie imprez kulturalnych, o zasięgu regionalnym, promujących dziedzictwo kulturowe.
- 9) Promowanie szlaków turystycznych o znaczeniu regionalnym, wyznaczonych w oparciu o najcenniejsze obiekty zabytkowe regionu.
- 10) Podejmowanie działań w otoczeniu szlaków turystycznych poprzez m.in. oznakowanie nowych atrakcji i obiektów zabytkowych, realizację niezbędnego zagospodarowania turystycznego oraz uwzględnianie punktów stykowych szlaków,
- 11) Współorganizowanie i rozszerzenie formuły Europejskich Dni Dziedzictwa.

III.2. Założenia zawarte w Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2020

Ogólne założenia do programu gminnego zawiera przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. *Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013* (w 2005 r. Ministerstwo Kultury przygotowało *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*), będąca rządowym dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowoczesnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także dla wspólnoty Polski z Unią Europejską. Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest *Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego"*. Stanowi on część składową Narodowej Strategii Kultury. Program ten jest zgodny z *Narodowym Planem Rozwoju (Ustawa z dnia 20.04. 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, Dz. U. Nr 116, poz. 1206)* oraz z założeniami do krajowego programu ochrony zabytków. Podstawą do sformułowania *Narodowego Programu Kultury "Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego"* jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

W ramach tej strategii określone zostały podprogramy, priorytety i działania Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego”:

Priorytet I. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i

inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadaniem dziedzictwem kulturowym.

Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków.

Jednym z celów tego działania jest wykształcenie zachęt dla przedsiębiorców i osób fizycznych do inwestowania w zabytki.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne i inne cele społeczne.

Przewidziano między innymi programy wsparcia finansowego (program „polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej” i Program „Promesa Ministra Kultury”).

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Działanie 2.1 Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

Przewidziano między innymi organizowanie letnich szkół dziedzictwa dla uczniów.

Działanie 2.2 Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem i przewozem przez granicę.

Przewidziano budowę sieci informacji wirtualnej.

III.3. Program opieki nad zabytkami a Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko - Mazurskiego oraz Strategia Rozwoju Województwa Warmińsko Mazurskiego

Program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Gołdap jest zgodny z wytycznymi z Planu zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego przyjętego Uchwałą Nr VII/164/15 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 27 maja 2015 r. ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko-Mazurskiego (Dz. Urz. Woj. Warm. Maz. z 2015 poz. 2931) z dnia 11 sierpnia 2015 r.

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego (przyjęty przez Sejmik Województwa Warmińsko – Mazurskiego Nr VII/164/15 z dnia 27 maja 2015 r.) w sferze obejmującej ochronę dziedzictwa kulturowego określono wartości i walory zabytków i krajobrazu kulturowego w skali całego województwa. W planie wskazano na zagrożenia i ogólne zasady

kompleksowych działań ochronnych i rewaloryzacyjnych oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego:

- ochrona dziedzictwa kulturowego jako filaru turystyki,
- otoczenie szczególną troską obiektów zabytkowych o randze krajowej i międzynarodowej, a także obiektów o mniejszej randze lecz decydującej o odrębności regionalnej,
- przywrócenie zespołom staromiejskim historycznego charakteru (rewaloryzacji),
- zachowanie historycznej zabudowy wiejskiej z układem drożnym oraz zabytkowych układów pałacowych, dworskich i parkowych,
- respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym bezkonfliktowego wkomponowania zabudowy w przestrzeń historyczną.

Program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Gołdap jest zgodny ze Strategią rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 przyjętą uchwałą Nr XXVIII/553/13 Sejmiku Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 25 czerwca 2013 r.

Wśród celów strategicznych w ośmiu obszarach rozwoju, przyjętych jako priorytetowe dla województwa warmińsko-mazurskiego, wymieniono turystykę i wykorzystanie walorów zabytkowych województwa pod względem turystycznym.

III.4. Program opieki nad zabytkami a akty prawa miejscowego

Program opieki nad zabytkami jest zgodny z dokumentami gminnymi określającymi kierunki polityki przestrzennej miasta i gminy:

- *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Gołdap przyjęty uchwałą nr IX/63/2015 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 03.07.2015r.*
- miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

Dla terenu Miasta i Gminy Gołdap zostały uchwalone następujące plany:

1. Miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego Suwalskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, Podstrefy Gołdap zatwierdzony uchwałą nr XXX/225/98 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 06 kwietnia 1998r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Suwalskiego nr 24, poz.137.

2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obwodnicy miasta Gołdapi, w ciągu drogi krajowej 657 wraz z terenami przyległymi zatwierdzony uchwałą Nr XX/174/96 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 17 grudnia 1996r ogłoszoną w Dz. U. Woj. Suwalskiego Nr 7, poz.46 z 1997r;
3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w śródmieściu Gołdapi ograniczonych ulicami: Królewiecką, Armii Krajowej, Tatyzy i Jaćwieską zatwierdzony uchwałą nr XXXII/240/98 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 10 czerwca 1998r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Suwalskiego z dnia 16 lipca 1998r. nr 44, poz.234.
4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego kwartału miasta Gołdap, ograniczonego ulicami Warszawską i Wileńską oraz ogrodami działkowymi „Przyszłość”, zatwierdzony uchwałą nr XLII/228/02 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 kwietnia 2002r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 21 czerwca 2002r. nr 73, poz.1118.
5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego kwartału miasta Gołdap, ograniczonego ulicą Stadionową, rzeką Gołdapą i torem kolejowym, zatwierdzony uchwałą nr XLII/229/02 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 kwietnia 2002r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 21 czerwca 2002r. nr 73, poz1119.

Sukcesywnie uchwalane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zgodne ze *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Gołdap*, realizują wyznaczone kierunki polityki przestrzennej wobec środowiska kulturowego. Zawarte są w nich ustalenia z zakresu ochrony krajobrazu kulturowego. Plany miejscowe stanowią prawo lokalne.

IV. Chronione zabytki Miasta i Gminy Gołdap

IV. 1. Zabytki wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko - Mazurskiego

Obiekty i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Wszelkie prace remontowe, zmiany własności, funkcji i przeznaczenia obiektu wymagają pisemnego pozwolenia etckiej Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań

archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz. U. z 2015 r. poz. 1789) określa wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania. Wskazuje ono tryb i sposób wydawania pozwoleń, w tym szczegółowe wymagania, jakim powinien odpowiadać wniosek i pozwolenie na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań (określonych w *ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*) przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, robót budowlanych w otoczeniu zabytku, badań archeologicznych, poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych w zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Rozporządzenie określa również kwalifikacje wymagane od osoby uprawnionej do prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich, badań architektonicznych lub badań archeologicznych; dodatkowe wymagania, jakie powinny spełniać osoby kierujące robotami budowlanymi; sposób potwierdzania posiadanych kwalifikacji i dodatkowych wymagań; standardy dotyczące dokumentacji prowadzonych prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Rejestr Zabytków Województwa Warmińsko - Mazurskiego, Miasta i Gminy Gołdap, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie.

- Rejestr zabytków nieruchomych obejmuje w mieście Gołdap 1(jeden) zabytkowy układ urbanistyczny i 22 obiekty, w tym dwa w zespole kościoła p.w. NMP Matki Kościoła, (**Tabela 1.1**), a na terenie gminy 13 obiektów (**Tabela 1.2**); co dają łącznie 1 układ urbanistyczny i **34 obiektów**.
- Rejestr zabytków archeologicznych obejmuje dwa stanowiska objęte wpisem do rejestru zabytków nieruchomych (**Tabela 2**), jedno na terenie miasta Gołdap, drugie w Konikowie.
- Rejestr zabytków ruchomych obejmuje na terenie miasta Gołdap 27 obiektów (**Tabela 3**), a na terenie gminy brak obiektów ruchomych wpisanych do rejestru.

Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytków wpisanych do inwentarza muzeum. Muzea stanowią najważniejszą formę organizacyjną opieki nad zabytkami ruchomymi. Sprawy związane z ochroną zbiorów muzealnych reguluje *ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach* (Dz. U. z 2012 r. poz. 987, z 2015 r. poz. 1505, z 2016 r. poz. 352, 749, 868, 1330). Na terenie Miasta i Gminy Gołdap działają Muzeum Ziemi Gołdapskiej i Izba muzealna gołdapskiego Stowarzyszenia Mniejszości Niemieckiej- informacja o tych placówkach znajduje się w dziale IV.3.

IV. 1.1. Rejestr zabytków nieruchomych.

Z obszaru Miasta i Gminy Gołdap żaden obiekt nie został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO, jak również nie został uznany przez Prezydenta RP za Pomnik Historii.

Do rejestru zabytków nieruchomych w Mieście i Gminie Gołdap wpisano jeden układ urbanistyczny i 34 obiekty.

Przedmiotem ochrony prawnej są:

- obiekty sakralne: w Gołdapi - kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. NMP Matki Kościoła; kościół rzymskokatolicki p.w. Św. Leona; w Grabowie - kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Różańcowej

- zespoły dworsko – parkowe: Gieraliszki, Niedrzwica, Rakówko, Wilkasy- park
- zabytki inżynierskie: wiadukty kolejowe w Botkunach
- obiekty infrastruktury technicznej: Gołdap – wieża ciśnień, magazyn zbożowy
- obiekty wojskowe: koszary w Gołdapi
- budynki mieszkalne: Gołdap – 11 domów.

Uznane za zabytkowe zostały również cmentarze (ewangelickie - w Gołdapi, Broniszach, Podgórzu; wojenne – w Gołdapi, Grabowie, Wronkach Wielkich; żydowski - w Gołdapi).

Wśród zabytków wpisanych do rejestru zabytków z obszaru miasta i gminy są obiekty stanowiące własność komunalną, prywatną, państwową czy wyznaniową co z punktu widzenia gospodarowania i zarządzania obiektami nie jest korzystne, zwłaszcza kiedy obiekt stanowi współwłasność kilku podmiotów.

Wśród obiektów wpisanych do rejestru zabytków z obszaru Miasta i Gminy Gołdap przeważają budynki o funkcji mieszkalnej (dwory i domy miejskie).

**DANE LICZBOWE DLA MIASTA I GMINY GOŁDAP
Z WOJEWÓDZKIEGO REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH**

Wyszczególnienie	Liczba zabytków
zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	35
w tym:	
-układy urbanistyczne	1
-obiekty zabytkowe	34

Zabytki ruchome pod względem własności

Własność	Liczba zabytków
Skarb Państwa /państwowa	4
gminna/komunalna	18
prywatna	8
związków wyznaniowych	3
współwłasność	1
inna	0

IV. 1.2. Rejestr zabytków ruchomych.

Do *Rejestru Zabytków Ruchomych Województwa Warmińsko - Mazurskiego* zostało wpisane wyposażenie zabytkowych świątyń. Zabytki ruchome miasta i gminy stanowią własność związków wyznaniowych.

**DANE LICZBOWE DLA MIASTA I GMINY GOŁDAP
Z WOJEWÓDZKIEGO REJESTRU ZABYTEKÓW RUCHOMYCH**

Wyszczególnienie	Liczba
ilość decyzji	2
ilość obiektów	27
w tym:	
wyposażenie świątyń	27
inne	0

IV. 1.3. Rejestr zabytków archeologicznych.

Do rejestru zabytków archeologicznych w granicach administracyjnych Miasta Gołdap wpisano 1 stanowisko archeologiczne - zespół osadnictwa pradziejowego. W granicach administracyjnych gminy wpisano jedno stanowisko - grodzisko w Konikowie.

IV.2. Zabytki wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ)

Zgodnie z art. 21. *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* "ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy".

Ewidencją zostają objęte zabytki architektury i budownictwa: zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomości spoczywa na Burmistrzu Miasta i Gminy (art. 22. pkt 4. *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*).

Miasto i Gmina Gołdap posiada aktualny wykaz obiektów zabytkowych, objętych ewidencją gminną (GEZ).

Zaktualizowany wykaz stanowi podstawę sporządzenia kart ewidencji gminnej. Wzór karty ewidencyjnej został opracowany w Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Ewidencja gminna winna podlegać okresowej aktualizacji, polegającej m.in. na wykreślaniu z ewidencji obiektów nieistniejących oraz gruntownie przebudowanych (zmiana bryły budynku, układu i wielkości otworów okiennych, skucie wystroju elewacji etc.), a także uzupełnianiu o wpisy do rejestru zabytków, nowe ustalenia naukowe dotyczące uzupełniania i weryfikacji wykazu zabytków i stanowisk archeologicznych na podstawie danych z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

Jej zmiany nie powodują unieważnienia ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami.

- Gminna Ewidencja Zabytków (GEZ) – zabytki nieruchome

Ewidencją gminną Miasta Gołdap objęto 147 obiektów (**Tabela 4.1**), a na terenie gminy 187 obiektów (**Tabela 4.2**), co daje łącznie 334 obiekty, w tym również w zespołach obiektów (**Tabela 4.1 i 4.2**).

Najliczniejszą grupę obiektów ujętych w ewidencji (w tym obiektów objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków) stanowią zabytki zlokalizowane w mieście oraz w obrębie wsi i zespołów podworskich. Wokół miejscowości występują także cmentarze.

- **Gminna Ewidencja Zabytków (GEZ) – zabytki archeologiczne**

Opracowanie zostało poprzedzone kwerendą w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie, Delegatura w Ełku. Poszukiwania archiwalne dotyczyły stanowisk odkrytych i zweryfikowanych w trakcie akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) prowadzonej w latach 80. XX w. oraz stanowisk, których badania, głównie interwencyjne, podjęto pod koniec lat 90. XX w. i po roku 2000. W wyniku poszukiwań archiwalnych ustalono, że obecnie na terenie Miasta i Gminy Gołdap jest 261 stanowisk i luźnych znalezisk (**Tabela 5**).

Uwzględnione w opracowaniu stanowiska należą w większości do tzw. typu płaskiego (osady, cmentarzyska, ślady i punkty osadnictwa).

IV.3. Placówki muzealne

IV. 3.1. Muzeum Ziemi Gołdapskiej

Muzeum Ziemi Gołdapskiej działa w ramach Ośrodka Sportu i Rekreacji w Gołdapi od 2008 roku. Założeniem muzeum była izba regionalna w świetlicy szkolnej, którą od roku 1962 tworzył nauczyciel Mieczysław Ratasiewicz - geograf, pasjonat i miłośnik ziemi gołdapskiej. Celem jego działania była chęć ocalenia przedmiotów związanych z życiem, dawnymi mieszkańcami i historią miasta oraz dokumentowanie rozwoju Gołdapi i jej pięknych okolic. W gromadzenie eksponatów zaangażowały się też dzieci i młodzież szkolna oraz ich rodzice. W ten sposób zaczęła tworzyć się kolekcja, która liczy ok. 8000 eksponatów i która stanowi bazę dzisiejszych zasobów muzealnych. Są to eksponaty etnograficzne, militaria, numizmaty oraz skały i minerały.

Muzeum Ziemi Gołdapskiej mieści się obecnie na terenie byłych koszar, dysponuje dwoma małutkimi bliźniaczymi budynkami, z których jeden przeznaczony jest na wystawę stałą, drugi na wystawy czasowe, lekcje muzealne, a ostatnio także na wydarzenia kulturalne (koncerty, przedstawienia teatralne). W budynku wystaw stałych można obejrzeć trzy kolekcje: etnograficzną, historyczną oraz geologiczną.

IV.3.2. Izba muzealna Gołdapskiego Stowarzyszenia Mniejszości Niemieckiej

Gołdapskie Stowarzyszenie Mniejszości Niemieckiej prezentuje, w swojej siedzibie w Gołdapi przy ul. Żeromskiego 16a, wystawę stałą zawierającą informacje historyczne, źródła kartograficzne, dokumenty i liczne fotografie przedstawiające historię Gołdapi i okolic wpisaną w dzieje Prus Wschodnich.

IV. 4. Ochrona krajobrazu kulturowego miasta i gminy w dokumentach prawa miejscowego

Dla realizacji polityki przestrzennej wobec środowiska kulturowego w *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Gołdap* wyznaczone zostały następujące instrumenty:

- Rejestr zabytków.
- Ewidencja dóbr kultury.
- Zapisy regulacyjne dotyczące polityki przestrzennej wobec środowiska kulturowego, wprowadzone do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w tym – ustalenia dotyczące stref ochrony konserwatorskiej.
- Wytyczne urbanistyczne dotyczące ochrony i kształtowania wartości środowiska kulturowego, przydatne do opracowywania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego lub wprowadzania do decyzji administracyjnych dotyczących zmian w zagospodarowaniu przestrzennym.

Zapisy regulujące politykę samorządu dotyczącą przestrzeni kulturowej zostały wprowadzane w zapisach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które po uchwaleniu stanowią prawo lokalne.

V. Charakterystyka zasobów kulturowych Miasta i Gminy Gołdap

V.1. Rys historyczny

V.1.1. Pradzieje

Tereny Północno -Wschodniej Polski, gdzie leży obecnie Miasto i Gmina Gołdap, do schyłku plejstocenu kilkakrotnie ulegały zmianom klimatycznym spowodowanym przez zlodowacenie. Ewentualne ślady bytności człowieka na tym terenie w okresach ocieplenia zostały zniszczone lub przykryte grubą warstwą osadów polodowcowych. Ostateczne wytopienie się lodowca w XIV tysiącleciu p.n.e. i ocieplenie się klimatu w następnych tysiącleciach pozwoliło na powolne

wytworzenie się ekosystemu przyjaznego człowiekowi. Najstarsze ślady przebywania człowieka na Mazurach pochodzą z późnego paleolitu (XI tysiąclecie p.n.e.). Wówczas pojawiły się tu niewielkie koczownicze grupy, związane z tzw. kulturą hamburską. Ich egzystencja w całości opierała się na eksploatacji środowiska naturalnego (łowiectwie, zbieractwie i rybołówstwie). Taki typ gospodarki i osadnictwa panował na interesującym nas obszarze przez następne dwa tysiące lat. Opisywane terytorium zamieszkiwały wówczas plemiona kręgu kultur z liściakami, nazywane tak od przewodniej formy narzędzia krzemienno- grotu strzały w kształcie liścia wierzby. Stanowiska archeologiczne z tego okresu zostały dotychczas odkryte w okolicach Siedlisk i Gołdapi.

Z końcem epoki lodowej (ok. 8300 lat przed Chrystusem) klimat ocieplił się na tyle, że miejsce tundry zajęła tajga. W tych nowych warunkach rozwinęła się urozmaicona roślinność (między innymi jagody) oraz pojawiły się liczne gatunki zwierząt, w tym łownych. Bogactwo pożywienia spowodowało z kolei znaczący przyrost demograficzny i przejście ludzi na wół osiadły tryb życia. Okres ten nazywamy mezolitem - środkową epoką kamienia. Wówczas na brzegach jezior i rzek (np. wzdłuż biegu Gołdapy, Jarki, Szeszupy) zakładano obozowiska składające się z kilku szałasów. Stanowiska z tego okresu odkryto w Bałupianach. Myśliwsko - rybacko - zbieracki sposób gospodarowania na ziemiach obecnie Północno- Wschodniej Polski charakterystyczny dla kundajskiego kręgu kulturowego trwał jeszcze w późnym mezolicie. Przedstawiciele dwóch kultur tego kręgu (niemieńska i narwska) pozostawili ślady w okolicach Gołdapi. Ludy tego kręgu przejęły jednak od sąsiadów, prowadzących już rolniczy tryb życia, umiejętności wytwarzania naczyń glinianych.

Ludność neolityczna, której egzystencja opierała się już na hodowli i uprawie roli z malejącym udziałem polowania i rybołówstwa, podejmując próby ekspansji na omawiany teren (świadczą o tym nieliczne stanowiska archeologiczne), nie zdołała jednak osiedlić się tutaj na stałe. Sytuacja taka trwała bardzo długo, jeszcze w głąb epoki brązu (po 1800 p.n.e.). Nieliczne archeologiczne ślady osadnictwa plemion posługujących się narzędziami wykonanymi z brązu odkryto w okolicach Gołdapi. Dopiero w połowie pierwszego tysiąclecia przed Chrystusem nastąpiła tutaj zasadnicza zmiana w strukturze zasiedlenia.

Na Mazury przybył nowy lud - Bałowie Zachodni. Zakładali oni osiedla obronne na platformach drewnianych, lokalizowanych na wypłyceńcach jeziornych lub silnie obwałowane i chronione palisadami grody na szczytach wzgórz. Od charakterystycznej formy pochówku zmarłych określa się

ten lud kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich. Ludność do niej należąca zajmowała się przede wszystkim rolnictwem, wprowadziła też na te tereny umiejętność wytopu i obróbki żelaza.

Na przełomie er pojawiła się kultura bogaczewska. Wytworzył ją również lud bałtyjski, jednak o znacznie bardziej rozwiniętej kulturze materialnej, najpewniej dzięki kontaktom i wymianie handlowej z Cesarstwem Rzymskim. Na terenie obecnej gminy Gołdap nie natrafiono na ślady kultury bogaczewskiej z I wieku. Prawdopodobne jest jednak, że przedstawiciele tej kultury penetrowali dorzecze Gołdapy z okolic dzisiejszego Węgorzewa gdzie są liczne ślady osadnictwa. Z przełomu I i II wieku pochodzi natomiast cmentarzysko kurhanowe z okolic Okrasina. W późnym okresie rzymskim (III-IV w.) silnie rozwijało się osadnictwo –Boćwinka, Niedrzwica, Nowa Boćwinka, Juchnajcie, Rostki.

Wczesne średniowiecze (w periodyzacji archeologicznej) było ostatnią fazą samodzielnego bytu plemion bałtyjskich na tych ziemiach. Tereny obecnej gminy Gołdap zamieszkiwały w tym okresie plemiona Jaćwingów (graniczących z pruską Nadrowią). Rody możnowładców plemiennych (nobiles) podzieliły między siebie poszczególne włości, w których wznoszono grody obronne otoczone wieńcem osad. Na terenie gminy pozostały ślady ich grodzisk w Bałupianach i Rostku. Podstawą gospodarki Jaćwingów było rolnictwo uzupełniane hodowlą bydła, łowiectwem, rybołówstwem i bartnictwem. Zajmowali się oni również wyprawami łupieżczymi na ziemie sąsiadów, co powodowało wyprawy odwetowe. Bałtyjskie plemiona Prusów i Jaćwingów nigdy nie zdołały się zjednoczyć, a walki wewnętrzne Bałtów stały się przyczyną ich osłabienia. Jaćwingowie, do początku XIII w. toczyli, ze zmiennym szczęściem, walki z sąsiadami.

V.1.2. Osadnictwo na terenie gminy w XIII-XIV wieku.

Datowany od 1226 r. podbój Prus przez Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie zwany Zakonem Krzyżackim, prowadzony z udziałem wojsk księcia mazowieckiego dotarł do jaćwieskich ziem. W 1277 r. rozegrała się krwawa bitwa między Jaćwingami, a Krzyżakami nad jeziorem Skomentno w okolicach Ełku. Kilka lat później kronikarz krzyżacki Piotr z Dusburga pod datą 1280 zapisał: "Koniec wojny w Prusach. Początek wojny litewskiej." Oznaczało to pokonanie plemion pruskich i zajęcie ich terytoriów aż po Niemen.

Rozwój osadnictwa na zdobytym terenie następował znacznie wolniej niż jego podbój. Teren obecnej gminy Gołdap nie był zasiedlany przez Krzyżaków w ciągu dwóch kolejnych stuleci. Po zaciekłych wojnach, na tym obszarze pozostało niewiele ludności, ale do całkowitego wyludnienia nie doszło, o czym świadczą archeologiczne znaleziska ceramiki datowane na XIV-XV w. Pas puszczy

pokrywający ten teren stanowił granicę z Litwą, a drogi wypraw krzyżackich prowadzące przez puszcze na Litwę omijały ziemie obecnej gminy Gołdap. Dwie wielkie wojny w 1410 i 1414 r. chociaż toczyły się z dala, miały jednak wpływ na sytuację terenu. W 1422 r. zgodnie z traktatem nad jeziorem Mełno ustalono granicę między Zakonem, a ziemiami podległymi Jagiellonom. Granica ta z niewielkimi korektami dotrwała do okresu międzywojennego. Ziemie obecnej gminy Gołdap stały się tym samym terenem niemal przygranicznym Państwa Zakonnego z Litwą. Leżały one wówczas na terenie komturii Królewieckiej w prokuratorii Węgoborskiej (Węgorzewo). Mimo uporządkowania kwestii przynależności państwowej, osadnictwo nadal rozwijało się z dala od tych terenów.

Kolejne działania wojenne na terenie państwa zakonnego rozpoczęte w 1454, a zakończone drugim pokojem toruńskim w 1466 roku, spowodowały osłabienie pozycji państwa zakonnego i jego znaczne zmniejszenie terytorialne. Zakon podejmował próby odzyskania dawnej swojej pozycji. Ostatni wielki mistrz krzyżacki Albrecht von Hohenzollern – Ansbach, siostrzeniec Zygmunta Starego, odmawiał złożenia hołdu królowi polskiemu i wszczął wojnę pruską (1519-1521), która nie przyniosła jednak rozstrzygnięcia. Zainteresowanie wielkiego mistrza i księcia prądami reformacji spowodowało przekształcenie w 1525 roku państwa zakonnego w świeckie Prusy Książęce, które pozostawały lennem Polski. Czas panowania księcia Albrechta von Hohenzollern - Ansbach (1525-1568) to nowy okres osadniczy. Obszar obecnej gminy Gołdap wszedł wówczas w skład starostwa Węgoborskiego (Węgorzewskiego). Akcja osadnicza podjęta do 1540 roku zaczęła rozwijać się wzdłuż rzeki Gołdapy (bez przywileju lokalizacyjnego). Powstała wówczas wieś czynszowa Górne. Po 1540 natomiast utworzono na podobnych zasadach wieś Botkuny. Obie były wsiami czynszowników. Powstała też wieś czynszowa Boćwinka z inicjatywy starosty Jana Puscha, a także majątek ziemski Galwecie. Zagospodarowywanie terenów obecnej gminy Gołdap, na obszarach wydartych puszcjom, wiąże się z okresami kolonizacji Prus do 1569 (nadania starosty Jana Puscha do 1562 roku i Wawrzyńca Rocha w latach 1563-1569). Tereny puszczy to Puszcza Borecka i Puszcza Romincka. Wówczas, zgodnie z wykazem z 1563 roku, powstały dobra szlacheckie Babki, Bałupiany, Błędowie, Broniszach, Dorsze, Dziegiele, Dunajek Blenda, Główka, Górne, Jany, Konikowo, Kowalki, Kozaki, Marcinowo, Nasuty, Niedrzwica, Pogorzal, Regiele, Rudzie, Stara Buda (Siedlisko), Sokoły, Suczki, Tatary, Wilkasy, Zatyki. Powstały także wsie czynszowe Bitkowo, Botkuny, Dunajek, Grabowo, Dunajek, Grygieliszki, Jałońskie, Jeziorki Małe, Jeziorki Wielkie, Juchnajcie, Kamionki, Kolniszki, Kołkowo, Łobody, Marcinowo, Mażucie, Młyniki, Pietrasze, Pogorzal, Rożyńsk Wielki, Samoniny, Skocze, Wilkajcie, Włosty, Wronki Wielkie, Żelazki.

Na ten okres przypada również utworzenie miasta Gołdap. Nie powstało ono na „surowym korzeniu”, wcześniej na tym terenie, około połowy XVI wieku, istniały wsie Jerkiszki i Szyłajty. W 1551 we wsi Szyłajty wzmiankowany był dwór myśliwski czy też folwark książęcy. 15 grudnia 1565 roku książę Albrecht von Hohenzollern – Ansbach polecił starostom Rynu, Olecka i Wystruci wskazać miejsce na założenie nowego miasta. Wybrano teren nad spławną rzeką Gołdapą w miejscu przeprawy na szlaku z Litwy do Królewca, zaledwie 3 mile (ok. 22 km) od granicy, w miejscu gdzie istniały już wspomniane wsie i nieruchomość książęca. Nadzór nad założeniem miasta przyjął radca dworu Kasper von Nostitz. Bezpośrednio odpowiedzialny był Bronisz Rosteck. Początkowo miasto planowano na stu obywateli, jednak chętnych było około 350. Dlatego też poza setką pełnoprawnych obywateli otrzymujących po jednej włóce, osadzono zagrodników z przydziałem po trzy morgi. 14 maja 1670 roku w Królewcu książę Albrecht Fryderyk potwierdził na piśmie przywilej dla Gołdapi, podobny do aktu oleckiego. Miastu nadano prawo chełmińskie z herbem, sądem i ławą sądowniczą. Z wyższymi instancjami w starościąńskiej Wystruci i książęcym Królewcu. Pierwsze lata były niezwykle trudne z powodu konkurencji Olecka. Jako datę ustabilizowania się pozycji miasta wskazuje się 1608 rok kiedy to geodeta Marcin Nagiel wyznaczył granice i naniósł je na mapy. Miasto usytuowane na lewym, wysokim brzegu rzeki Gołdapy, otrzymało regularny układ z rynkiem na którym zlokalizowano ratusz. Kościół z domem kapelana umieszczono na północ od rynku, w pobliżu rzeki Gołdapy. Z rynku wychodziły cztery ulice. Miasto otrzymało grunt pod szkołę, szpital i cmentarz. Zezwolono na budowę cegielni. W Gołdapi miały odbywać się cztery jarmarki w roku i cotygodniowy targ.

Na terenie obecnej gminy Gołdap utworzono trzy parafie ewangelickie: w Gołdapi w 1568 roku, w Górnem w 1574 roku i w Grabowie w 1588 roku. Taki rozmach osadnictwa na terenie "uśpionym" przez dwa stulecia był działaniem uwarunkowanym względami geopolitycznymi i demograficznymi (utrata ziem i przemieszczenie się ludności z dawnych terenów zakonnych oraz napływ Polaków, Litwinów, Rusinów i Niemców na wschodnie tereny Prus Książęcych). W tym czasie interesujący nas obszar nawiedzały zarazy, po części jako wynik migracji ludności. Nie wpłynęły one jednak znacząco na sytuację ludnościową. Do końca wieku XVI na terenie gminy Gołdap w pełni ukształtował się trzon osadniczy, który przetrwał do 1945 roku. Nieliczne miejscowości jakie powstały w wiekach późniejszych dopełniły obrazu osadnictwa.

V.1.3. Przemiany w XVII-XVIII wieku.

Leżące w obszarze powiatu węgorzewskiego ziemie obecnej gminy Gołdap (parafie Grabowo, Górne) i powiatu wystruckiego (parafia Gołdap) miały swoje wójtostwa. Mimo podejmowanych działań administracyjnych i zachęt rozwój interesującego nas terenu gminy osłabł. Jednostki osadnicze zaplanowane z dużym rozmachem w wieku XVI, w wyniku niesprzyjających okoliczności, nie tylko nie rozwinęły się, ale uległy w wielu przypadkach zniszczeniu. Regres trwał do początku XVIII w. Przyczyniły się do niego zarazy (1620, 1625, 1630) dziesiątkujące ludność zniszczenia spowodowane najazdem wojsk tatarsko-litewsko-polskich z lat 1656 i 1657. Sytuacja nie uległa jeszcze ustabilizowaniu, a już w pocz. XVIII w. pojawiła się straszna w skutkach dżuma.

Miasto Gołdap, w którym podejmowano budowę świątyni, domostw i budynków miejskich nawiedzały pożary, zarazy i wspomniany wyżej najazd wojsk tatarsko-litewsko-polskich. Rolniczy charakter Gołdapi utrzymywał się przez cały XVII wiek, a nieszczęścia jakie ją nawiedzały powodowały potrzebę ciągłej, kosztownej odbudowy i przebudowy domostw kościoła czy ratusza. Zabudowa miasta musiała być jednak nadal drewniana skoro w 1691 roku z pożogi ocalał jedynie kościół z plebanią, ratusz i trzy domy.

W XVII wieku powstały wsie chłopskie Dąbie, Janowo, Pietraszki Rakówek oraz w ramach tzw. osadnictwa szkatułowego wieś Gieraliszki (1695).

W 1701 roku Prusy stają się królestwem. Książę Fryderyk III został królem Fryderykiem I. Jego następca Fryderyk Wilhelm I odwiedził w 1721 r. wschodnie tereny Królestwa aby ocenić ich stan. Od tego roku z inicjatywy króla rozpoczęła pracę komisja nadzorująca zagospodarowywanie kraju i jego nową kolonizację. W tych czasach wprowadzono nową miarę gruntów - miarę olecką (pręt olecki 4,16 m), która obowiązywała w latach 1722-1750, a przy wymierzaniu zagród chłopskich w dobrach królewskich stosowano ją jeszcze w 1773 r. W okresie panowania Fryderyka Wilhelma I podejmowano usilne działania zmierzające do ożywienia gospodarczego omawianego terenu jak i całych Prus. Wprowadzono nowe podziały administracyjne. Dawne wójtostwa zastąpiły urzędy królewskie. Parafie w Grabowie i Górnym podlegały urzędowi we Wróblach a parafia Gołdap urzędowi w Kiautach (Kiauten) Król przywiązywał też dużą wagę do rozwoju oświaty (Principia Regulativa z 3 lipca 1736 r.) dokonując reformy szkolnictwa elementarnego. Powstał również fundusz Mons Pietatis, z którego środki przeznaczono na uposażenia nauczycieli szkół wiejskich. Powstały wówczas szkoły w miejscowościach: Boćwinka (1736), Botkuny (1736), Dunajek (1737), Grabowo (pocz. XVIII w.), Juchnajcie (1736), Kamionki (1737), Kalniszki (1737), Łobody (1737), Rożyńsk Wielki (1737).

W 1719 roku król Fryderyk Wilhelm I zdecydował o utworzeniu garnizonu wojskowego w Gołdapi sprowadzając oddziały kawalerii. Przy tej okazji wzniesiono w mieście koszary i szkołę jazdy. W kolejnych latach zmieniały się jednostki wojskowe i rodzaje wojska. Miasto stopniowo zmieniało swój charakter z rolniczego na rzemieślniczy. Rozwijał się również układ przestrzenny. Oprócz czterech ulic wychodzących z rynku, a wiodących do czterech bram, było czternaście bocznych ulic. W mieście powstał nowy kościół ewangelików reformowanych (garnizonowy) stojący na rynku wraz z ratuszem, szkołą jazdy i czterema domami. Wśród, przeważnie piętrowych domów, tylko nieliczne były murowane. W drugiej połowie XVIII wieku wybudowano wodociąg miejski i wybrukowano ulice. Ponadto miasto miało cztery budynki bramne, dwa zespoły koszarowe, folusz, młyn wodny, wiatrak, szpital i wagę publiczną. Wśród ludności i wojskowych byli katolicy, do których z posługą przyjeżdżał jezuita ze Świętej Lipki. W końcu XVIII wieku przez miasto przechodziły dwie poczty (polska i litewska). W Gołdapi, w latach 60. XVIII wieku, przebywał słynny filozof Immanuel Kant.

Panujący w latach 1740-1786 Fryderyk II zwany Wielkim podjął kolejne działania reformatorskie. Z jego inicjatywy w 1751 r. została wprowadzona reforma administracyjna, dawne starostwa uznano za zbędne i z ich połączenia powstały nowe powiaty ziemskie.

W latach 70. XVIII wieku utworzono urzędy sądownicze. Na terenie obecnej gminy wybudowano dalsze szkoły: Grabowo (2 poł. XVIII w), Jeziorki Wielkie (1756), Konikowo (1780), Kozaki (2 poł. XVIII), Rakówek (1778), Marcinowo (2 poł. XVIII), Siedlisko (1779), Surminy (2 poł. XVIII), Włosty (1759), Zatyki (2 poł. XVIII), Żelazki (2 poł. XVIII). Reformy i wyprowadzanie kraju z kryzysu przerwała jednak wojna siedmioletnia (1756-1763), która spowodowała kolejne spustoszenia i okupację wschodnich terenów Prus przez wojska rosyjskie.

W XVIII wieku powstały wsie chłopskie: Czarnówka jako wieś królewska (1785), Nowa Boćwinka (XVIII/XIX w.), Osowo (1719) oraz w ramach tzw. osadnictwa szkatułowego wieś Kalniszki (1736). Z końcem XVIII w. nastąpiło wzmocnienie terytorialne Prus kosztem Polski jako wynik rozbiorów (1772, 1793 i 1795). Wiązała się z tym nowa akcja osadnicza wspierana finansowo przez państwo pruskie.

V.1.4. Wiek XIX.

Początek wieku XIX to wojny napoleońskie, które przyniosły na wschodnie ziemie Mazur spustoszenie zasobów żywności, głód i zarazy. W roku 1807 do Gołdapi wkroczyły oddziały polskie

generała Jana Henryka Dąbrowskiego. liczące pięć tysięcy żołnierzy. Po wycofaniu się wojsk polskich do Węgorzewa ściągnięto oddziały rosyjskie i pruskie.

Jeszcze w czasie tych wojen, w wyniku klęski pod Jeną konieczna była gruntowna przebudowa wewnętrzna Prus. Projekt opracowany przez reformatora Prus barona Karla von und zum Steina, zakładał reformę agrarną („*Oktoberedikt*” z 9.X.1807 r.), zmiany w ordynacji miejskiej i reorganizację urzędów („*Städteordnung*” z 19.XI.1808r.). Edyktem z 9 października 1807 r. zniesiono poddaństwo i umożliwiono zakup ziemi przez mieszczan i chłopów. Celem było uśmierzenie buntów chłopskich zapoczątkowanych w końcu XVIII w. i poprawa efektywności rolnictwa. Prawdziwe uwłaszczenie przyniósł jednak edykt wydany za ministra K. A. von Hardenberga z 14 września 1811. Uwłaszczenie wprowadzano w życie powoli - do 1847 r. co piąty chłop posiadał ziemię. Trzecia z reform dotyczyła aparatu państwowego i wojska (16. XII.1808). Edykt z 11 marca 1812 r. umożliwił Żydom osiedlanie się na terenie Prus. Ludność żydowska pojawiła się tutaj dopiero w pocz. XIX wieku, z 1823 roku pochodzi informacja o istnieniu synagogi.

Reforma administracyjna z 1816 r. dokonała zmian w rozgraniczeniu rejencji królewieckiej i gabińskiej. Nowy podział na powiaty spowodował włączenie obszaru obecnego Miasta i Gminy Gołdap weszła w 1818 roku w skład powiatu gołdapskiego należącego do rejencji gabińskiej. Podział ten stawał się z wolna podstawą do wyznaczenia granic obwodów kościelnych i okręgów sądowniczych.

Około połowy XIX w. podjęto budowę dróg bitych na Mazurach. W latach 1846-1855 wybudowano drogę z Wystruci przez Gołdap i Olecko do Ełku. Po 1860 roku natomiast wytyczono drogi do Węgorzewa i do Żytkiejm.

W XIX wieku powstały majątki ziemskie: Okrasin (1826) i Rostek oraz wieś chłopska Marcinowa Wólka (1817)

W omawianym okresie na terenie obecnej gminy osiedlali się katolicy, dla których w 1894 roku utworzono parafię i wybudowano kościół w 1899 roku. Była to jedyna parafia katolicka w powiecie gołdapskim i należała do diecezji warmińskiej. Powstanie Cesarstwa Niemieckiego (1 stycznia 1871) wpłynęło na rozwój gospodarczy terenu i wyprowadzenie z izolacjonizmu. Wejście państwa w epokę pary spowodowało rozwój sieci kolei żelaznej jak też przemysłu i rolnictwa. Nowa maszyna parowa umożliwiała szybki przewóz towarów i ludzi oraz dynamiczny rozwój przemysłu, którego wyroby sprawnie przewożono we wszystkie zakątki cesarstwa. Rozwinał się również przemysł przetwórczy produktów rolnych. Przy dworach powstawały liczne gorzelnie. W 1878 roku w Gołdapi wzniesiono

stację kolei żelaznej, kiedy to zbudowano linie łączącą miasto z Wystrucią. Dalsze połączenia z Elkiem (1879), Węgorzewem (1899), Romontami Wielkimi (1900), Żytkiejmami (1927) uczyniły ze stacji węzeł kolejowy. Powstała gęsta sieć kolejowa na terenie powiatu umożliwiającą szybkie przemieszczanie się ludności do miasta powiatowego - Gołdapi, ale dająca także bardzo dobre połączenia obszaru powiatu z centrami w całych Niemczech. To z kolei wpływało na migracje ludności i pozwalało intensyfikować i mechanizować rolnictwo, które było podstawowym zajęciem ludności na omawianym obszarze. Pojawiały się produkty przemysłowe, których nie wytwarzano na miejscu. Ścisłejsze kontakty z uprzemysłowionymi landami prowadziły do zmian osadniczych: tworzenia nowych gospodarstw chłopskich, rozwoju sieci osadnictwa kolonijnego. Coraz większego znaczenia nabierała także sieć dróg kołowych, proces jej rozbudowy trwał jeszcze do I wojny światowej.

Przełom XIX i XX wieku to okres kształtowania się zachowanego do dziś krajobrazu kulturowego obszaru gminy. Wcześniejsze formy ubogiego budownictwa mazurskiego (drewniane, gliniane i kamienne) zachowały się w formie szczytkowej. Ważnym dla rozwoju budownictwa było wynalezienie pieca kręgowego Fryderyka Hoffmana, które przyczyniło się do rozwoju budowy cegielni na terenie powiatu. Wydajność cegielni z piecem Hoffmana spowodowała dynamiczny rozwój budownictwa ceglanego. Pojawiły się dość powszechnie budowle murowane z cegły kryte dachówką ceramiczną. Nadal wykorzystywano jednak naturalny materiał jakim był kamień polny.

W latach 70. XIX w. na terenie gminy istniały majątki ziemskie ukształtowane już od ok. poł. XVI w. (Babki, Broniszach, Dąbie, Dorsze, Dunajek Blenda, Gałwiecie, Gieraliszki, Górne, Jany, Konikowo, Kowalki, Kozaki, Nasuty, Niedrzwica, Pogorzal, Rudzie, Wilkasy, Zatyki). Do pierwszej wojny światowej powstały jeszcze majątki Bitkowo (Slepowo), Boćwinka Młyn, Jabramowo, Mażucie, Okrasin, Rakówek, Rostek, Rożyńsk Mały.

Miasto Gołdap zmieniało swoje oblicze, powstawały nowe murowane domy i obiekty użyteczności publicznej między innymi szkoła powszechna, szpital na sześćdziesiąt łóżek, który powstał przed pierwszą wojną światową, banki, rzeźnia miejska (1889). W 1900 roku miasto zgasyfikowano, a w 1905 roku wybudowano wodociągi i kanalizacje. W panoramie miasta pojawiły się budynki techniczne z charakterystycznymi metalowymi zbiornikami gazowymi oraz wieże wodne systemu miejskiego i kolejowego. Stacja kolejowa poza budynkiem dworcowym otrzymała lokomotywnie z zapleczem technicznym i rozbudowane osiedle domów mieszkalnych dla kolejarzy. W zachodniej części miasta pojawił się duży zespół zabudowań koszar wojskowych, które zajęły 44 pułk piechoty

hrabiego Dönhoff. W koszarach tych stacjonowały ponadto drugi batalion 59 Pułku Piechoty oraz szwadrony kawaleryjskie (najpierw 12 pułku ułanów z Wystruci, potem Pułku strzelców konnych z Węgorzewa). Wokół miasta, jak i na terenie gminy Gołdap, nie budowano wówczas fortyfikacji. Naturalne walory przyrodnicze (lasy i jeziora) zaczęły wzbudzać zainteresowanie letników. Puszcza Romincka zasobna w zwierzynę łowną była z kolei atrakcyjna dla myśliwych. W pobliżu Romint, już poza granicami gminy i miasta Gołdap, powstał pałacyk myśliwski i kościółek św. Huberta. miejsce to często odwiedzał cesarz Wilhelm II. W puszczy wchodzącej w obszar gminy odnaleźć można kamienie upamiętniające sukcesy myśliwskie cesarza.

V.1.5. Od I wojny do końca II wojny światowej.

Spokojny rozwój powiatu przerwała pierwsza wojna światowa. Zajęcie miasta i terenu gminy przez wojska rosyjskie nastąpiło już 20 sierpnia 1914 roku. W trakcie walk miasto zostało wyzwolone przez wojska niemieckie i ponownie zajęte przez Rosjan. Okupacja miasta trwała od listopada 1914 do lutego 1915 roku i przyniosła duże straty materialne. Praktycznie większość budynków przy rynku została spalona. Zniszczony został dworzec kolejowy, liczne zabudowania w mieście jak i na terenie wsi. Zniszczenia objęły budynki użyteczności publicznej oraz infrastrukturę. Obecnie widomym śladem walk są liczne cmentarze wojenne.

Po wojnie spór między Polską a Niemcami o przynależność Mazur rozstrzygnął plebiscyt na korzyść Niemiec. Prusy Wschodnie, w tym również interesujący nas obszar, oddzielone od Niemiec terytorium Polski, która odzyskała niepodległość po pierwszej wojnie światowej, były izolowane i zubożone.

Okres międzywojenny to czas odbudowy ze zniszczeń wojennych. Charakterystyczne formy architektoniczne tych czasów dominuje obecnie wśród historycznej zabudowy miasta. Dojście do władzy w 1933 roku Adolfa Hitlera rozbudziło nadzieje na poprawę sytuacji regionu. Widocznymi zmianami, była rozbudowa obszaru miasta, która zaznaczyła się w budownictwie komunalnym (1936-1937). Zmiany polityczne prowadziły jednak do utraty tożsamości Prus na rzecz nowoczesnego totalitarnego państwa hitlerowskiego. Wprowadzenie systemu monopartyjnego, zmiany dawnych mazurskich nazw miejscowości - to widoczne, choć nie jedyne przejawy działania nowej władzy.

Porozumienia traktatu wersalskiego z 1919 roku zabraniały pokonanym Niemcom budowy umocnień, na terenie gminy nie pojawiły się formy tego budownictwa. Z uwagi na przygraniczne położenie gminy, z natury mało obronne, nie planowano rozbudowy kompleksów fortyfikacyjnych. Łatwość

dostępu z tych ziem poza granice Prus Wschodnich spowodowała natomiast myślenie ofensywne. Rozbudowano w latach 1936-1939 linię Gołdap – Żytkiejmy i zbudowano liczne mosty na przecięciu drogi żelaznej i kołowych. W mieście Gołdapi w latach 1935/36 powstał nowy kompleks koszarowy po zachodniej stronie miasta, na zachód od koszar piechoty. Stacjonowała w nim 2 kompania 1 Pruskiego Pułku Zmechanizowanego czyli strzelcy pancerni. W koszarach 44 Pułku Piechoty stacjonował 22 Pułk Piechoty.

W okresie międzywojennym na terenie gminy silnie rozwijał się przemysł drzewny, wydobywczy (żwir i torf), produkcja materiałów budowlanych (cegła palona i sylikatowa). Rolnictwo to przede wszystkim mleczarstwo i produkcja żywności, co z kolei wpływało na rozwój przemysłu mięsnego.

Na terenie gminy działała pływalnia nad jeziorem Szylińskim ob. Gołdap. Rozwijało się narciarstwo w pobliżu Pięknej Góry. Puszcze Borecka i Romincka stanowiły atrakcję dla letników.

Hitlerowskie Niemcy zmierzały ku wojnie. Atak na Polskę 1 września 1939 roku rozpętał drugą wojnę światową. Przesunięcie się działań wojennych na wschód spowodowało budowę kwater dowódczych. W otoczeniu kwatery Hitlera w Gierłozie powstały kwatery dowodzenia. W okolicach Gołdapi, w lesie Kumiecie powstała, jedna z dwóch mazurskich kwater marszałka Hermana Göringa, Kwatera Dowództwa Wojsk Lotniczych (OKL) „ROBINSON” (1940-1942) składająca się z baraków i żelbetowych schronów. W tymże lesie powstały równocześnie inżynierskie budowle doświadczalne, w których testowano silniki do broni rakietowej.

Puszcza Romincka, tak jak w czasach cesarstwa, była nadal miejscem polowań dygnitarzy Rzeszy, w tym marszałka Hermana Göringa. W 1935 roku dwa kilometry od cesarskiego pałacu myśliwskiego w Romintach rozpoczęto budowę rezydencji Göringa, którą oddano do użytku 26 września 1936 roku i nazwano „Jaegerhof”. Świadectwem tej przeszłości jest potoczna nazwa polskiej części Puszczy Rominckiej – „Puszcza Göringa”.

Działania wojenne prowadzone początkowo z dala od terenów obecnej gminy Gołdap, w wyniku kontrofensywy radzieckiej, zbliżały się nieuchronnie do granic Prus Wschodnich, a tym samym do terenu gminy. Armia Czerwona dotarła do granic Prus w październiku 1944 roku. W nocy z 19 na 20 października 1944 roku na hasło „Johannisfeuer” wycofująca się armia niemiecka dokonała zniszczenia obiektów w lesie Kumiecie.

Ewakuacja ludności cywilnej, trwała do końca 1944 roku. Wsie, majątki dworskie i zabudowa kolonijna znacznie się wyludniły.

V.1.6. Okres od roku 1945 do pocz. XXI w.

Wojska radzieckie wkroczyły na teren gminy już w październiku 1944 roku, ale zostały wyparte. W styczniu 1945 roku ziemie powiatu gołdapskiego zajęły ostatecznie oddziały Armii Czerwonej, w ślad za nimi ruszyła polska ludność przygraniczna. Symboliczne przekazanie władzy przez Rosjan stronie polskiej nastąpiło 10 czerwca 1945 roku. Omawiany teren włączono do Polski, administracyjnie do woj. białostockiego, a główne miasto przedwojennego powiatu Gołdap utrzymało swoją funkcję. Utrzymano powiat, mimo że duża jego część weszła w skład Obwodu Kaliningradzkiego. Dość szybko gmina i miasto zostały splądrowane przez ludność z terenu Suwalszczyzny, ale osiedlanie następowało znacznie wolniej. Zniszczenia w powiecie były duże. Bardzo ucierpiała Gołdap. Wiele wsi uległo całkowitemu zniszczeniu, wiele ocalało w formie szczątkowej. Znacznej likwidacji uległy linie kolei normalnotorowej. Przez długie lata powojenne działała jedynie linia Gołdap przez Olecko do Ełku (obecnie linia ta jest nieczynna).

Lata powojenne to nie tylko zmiana przynależności państwowej terenu dawnego powiatu Gołdap, ale również tworzenie nowej administracji i zrębów nowego systemu politycznego. System ten wywarł znaczący wpływ na przekształcenia własnościowe, światopoglądowe, gospodarcze i planistyczne. Rolniczy charakter powiatu gołdapskiego, ze słabo rozbudowanym przemysłem, utrzymał się w okresie powojennym. Ustrój socjalistyczny, funkcjonujący wówczas w Polsce, dopuszczał wprawdzie formalnie własność prywatną, jednak dominującą stała się własność państwowa i spółdzielcza. Zniszczone w 80% tereny zabudowy miejskiej zostały w znacznym stopniu upaństwowione, a nowa zabudowa zacierała dawne podziały geodezyjne. Dawne majątki, jak i część gruntów dawnych wsi zostały włączone do Państwowych Gospodarstw Rolnych, akweny wodne przejęły Państwowe Gospodarstwa Rybackie, lasy upaństwowiono. Z czasem też miejsce prywatnego handlu zajęły spółdzielnie – Spółdzielnia Spożywców Społem, Miejski Handel Detaliczny i Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska. Scentralizowany system zarządzania i finansowania odciskał swoje piętno na wielu dziedzinach życia ludności, między innymi na oświacie, kulturze i ochronie zdrowia. Wprowadzanie zasad planowania przestrzennego powodowało zmiany zabudowy wsi z Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi jak i standardowymi zagrodami chłopskimi. Krajobraz mazurski ulegał przeobrażeniom. W wyniku reformy administracyjnej z 1975 r., zwiększono liczbę województw i zlikwidowano powiaty, na omawianym terenie utworzono Miasto i Gminę Gołdap i włączono do województwa suwalskiego. Był to okres systemowego budownictwa i rozwoju firm państwowych. Na terenie dawnych majątków dworskich pojawiała się nowa utylitarna zabudowa produkcyjna oraz

osiedla domów z betonu. Widoczną pozostałością tego okresu są ponadto jednorodne sklepy GS i zlewnie mleka.

Przemiany społeczno-polityczne, które dokonały się w Polsce po 1989 roku, doprowadziły między innymi do zmian własnościowych. Ich pierwszym przejawem była komunalizacja majątku państwowego, prywatyzacja i wyprzedaż nieruchomości rolnych Skarbu Państwa. Proces ten, trwający do dzisiaj, obok skutków pozytywnych (tworzenie nowych przedsiębiorstw prywatnych, rozwój budownictwa, głównie prywatnego), rodzi też negatywne (bezrobocie, znaczne zróżnicowanie dochodów społeczeństwa). W sferze usługowej wyraźnie dominują gospodarstwa agroturystyczne związane z obsługą ruchu turystycznego.

W 1998 roku dokonano kolejnej reformy administracyjnej. Powstał wówczas powiat olecko-gołdapski. Zmniejszono również liczbę województw likwidując województwo suwalskie i tworząc województwo warmińsko - mazurskie z siedzibą w Olsztynie, w którego skład weszło Miasto i Gmina Gołdap w powiecie olecko-gołdapskim (1999-2001), a od 1 stycznia 2002 roku w powiecie gołdapskim.

Walory przyrodnicze (czyste powietrze, lasy, jeziora) wpływają na rozwój turystyki na tym terenie. Dynamicznie rozwija się agroturystyka. Specyfiką ostatnich lat jest powstawanie prywatnych, rodzinnych zagród letniskowych wytyczanych od nowa lub tworzonych w wyniku przekształceń. Od października 2000 roku miasto posiada status uzdrowiska klimatyczno-borowinowego. Dawna kwatera Göringa w lesie Kumiecie, funkcjonująca po II wojnie światowej jako ośrodek wypoczynkowy Telewizji Polskiej, stała się bazą sanatorium w Gołdapi. Władze samorządowe i mieszkańcy wiążą z uzdrowiskiem nadzieje na rozwój miasta i regionu. W latach powstała w Gołdapi dzielnica uzdrowiskowa. W jej centrum znajduje się Pijalnia Wód Mineralnych „Zdrój” z odwiertu o głębokości 426 m, woda ta ma zawartość sodu i chlorków. Z głębokości 646 m czerpana jest woda mineralna posiadająca właściwości lecznicze. Jej spożycie pomaga w zaburzeniach czynności wydzielniczych żołądka, zgagi, zaburzeń funkcjonalnych wątroby, trzustki, niedoboru elektrolitów w tym sodu, potasu, wapnia, magnezu oraz fluoru i jodu, odwodnienia. Kuracja pitna wspomaga również leczenie cukrzycy i gośćca. W budynku pijalni znajduje się także grota solna, łącząca walory zdrowotne z relaksacyjnymi. W parku zdrojowym Dzielnicy Uzdrowiskowej powstały czwarte w Polsce tężnie solankowe o długości 220 m i wysokości 8m. Solanka jest dostarczana do tężni z głębokości 646,5 m – następnie spływając po gałązkach tarniny pod wpływem słońca i wiatru tworzy wokół tężni mikroklimat o dużej zawartości: jodu, bromu, magnezu, wapnia, potasu, sodu i fluoru.

Pierwiastki te wpływają leczniczo na górne drogi oddechowe, zatoki, rozedmę płuc, nadciśnienie tętnicze, alergię czy nerwicę wegetatywną.

V. 2. Historyczny układ urbanistyczny

Naturalną linią, o którą oparto układ przestrzenny miasta, był północny brzeg rzeki Gołdapy. Wytyczenie miasta nastąpiło na terenie istniejącego już osadnictwa wiejskiego. Nadanie praw miejskich w 1570 roku nie doprowadziło jednak do szybkiego ukształtowania miasta, proces ten trwał do 1608 roku. W tym bowiem roku geodeta Marcin Nagel, wymierzał grunty miejskie, również z tego roku pochodzi pierwszy plan miasta. Schematyczny plan, uważa się na ogół za dokument mało precyzyjny. Innymi źródłami wiedzy o mieście są: akt nadania praw miejskich, późniejsze przekazy pisane i ikonograficzne oraz zachowany i czytelny jego układ urbanistyczny. Szesnastowieczne miasto otrzymało rozległy, prostokątny rynek o wymiarach 175 na 200 metrów, wokół którego stały domy mieszkalne. Domy te lokalizowano na działkach o długości 50-60 m i szerokości 10-15 m. w planie z 1608 roku przedstawione zostały domy piętrowe, ustawione szczytem do rynku, wejścia do nich były umieszczone asymetrycznie, z boku. Przekazy archiwalne nie potwierdzają takiego obrazu miasta. Domy w Gołdapi były przeważnie parterowe. Miasto w XVI i XVII wieku nie miało tak regularnej zabudowy jak przedstawia to plan z 1608 roku. Podział geodezyjny zastosowany wówczas w przypadku zabudowy przyrynkowej utrzymywał się do końca okresu międzywojennego, choć na przełomie XIX i XX wieku były przypadki scalania działek. Typowy dom, wznoszony w Gołdapi na przestrzeni dziejów, był budowany zarówno w układzie kalenicowym jak i szczytowym. Jego skalę wyznaczał podział parcel i wysokość do dwóch kondygnacji z gospodarczym poddaszem w wysokim, dwuspadowym dachu. Przy ulicach stały raczej parterowe domy typu wiejskiego jedno-, dwu- i wieloizbowe. Według planu z 1608 roku na rynku stał parterowy potrójny dom szczytowy - ratusz. Na podstawie przekazów historycznych wiemy, że ratusz był drewniany, piętrowy z wieżyczką mieszczącą zegar. Na parterze znajdowała się waga i odwach, a na piętrze odbywały się nabożeństwa w obrządku ewangelicko - reformowanym. Wokół ratusza były ławy i kramy. Na planie z 1608 roku z naroży rynku w kierunku wschodnim i zachodnim wychodzą po dwie ulice, wiemy, że miały one szerokość ok. 6 m. Domy przy tych ulicach były parterowe. Od wschodu dwie ulice wychodzące z rynku zbiegają się w jedną. Zabudowa mieszkalna musiała być uzupełniona budynkami gospodarczymi w tym inwentarskimi, czego plan z 1608 roku nie ukazuje.

Możemy przyjąć, że w Gołdapi od XVI wieku po wiek XIX nie wykształcił się typ kamienicy mieszczańskiej znany z innych miast z terenu Prus, jednak na stosowane tutaj rozwiązania miały wpływ liczne tendencje wypracowane przez wieki, a znane z zachowanych przykładów na terenie Prus Wschodnich i Zachodnich bez względu na stosowany materiał i technologie. Częste wojny i kataklizmy, które miały wpływ na losy miasta, nie dały szansy na wypracowanie jednorodnej architektury. Przez następne stulecia stały był tylko jeden element w zabudowie miasta - podział własnościowy, choć i on ulegał okresowym zachwianiom.

Ważnym elementem miasta była świątynia ewangelicko-augsburska. Plan z 1608 roku umieszcza ją, zgodnie ze stanem faktycznym, na północ od rynku i na południe od koryta rzeki Gołdapy. W tym miejscu znajduje się wzgórze dominujące nad okolicą. Kościół miał burzliwe losy, jednak jego bryła budowli orientowanej, z wieżą od zachodu, pozostała od przełomu wieków XVI/XVII pozostała charakterystyczną dominantą miasta. Zgodnie z przywilejem, pod budowę świątyni wyznaczono obszar 15 (ok. 57 m) na 10 prętów (ok. 38 m). Na dom kapelana i szkołę, po połowie, obszar 5 prętów (ok. 19 m) na 20 prętów (ok. 76 m). Na cmentarz przeznaczono dwie morgi. Pod szpital przewidziano obszar 20 prętów (ok. 76 m) na 5 prętów (ok. 19 m).

Przekazy historyczne informują o istnieniu palisady wokół miasta i czterech bramach (Wystruckiej, Węgorzewskiej, Młynarskiej i Kozackiej). Brama Węgorzewska była zapewne w pobliżu ul. Żeromskiego. Brama Wystrucka stała prawdopodobnie przy obecnej ulicy Mazurskiej, ponieważ w jej okolicy przeniesiono w XVIII wieku cmentarz istniejący do dziś. Nazwę Młyńskiej nosiła obecna ul. Pionierska i przy tej ulicy, nad rzeką stał młyn. Brama Młyńska musiała zatem być zlokalizowana przy tej ulicy. Nazwę Bramy Kozackiej wiąże się z miejscowością Kozaki czyli wyjazdem w kierunku Olecka.

Mimo licznych kataklizmów jakich doświadczało miasto - jego obszar powiększał się. Około 1790 roku w mieście, poza rynkiem, było czternaście ulic, istniało 1200 budynków, w tym 326 mieszkalnych, a 104 place były wolne. Domy były nadal w większości drewniane i parterowe. Ulice były wybrukowane, działały cysterny i wodociągi. Pośrodku rynku wznosił się murowany ratusz wzniesiony w 1773 roku i murowany kościół ewangelików-reformowanych z 1778 roku z drewniana wieżą. Przy rynku istniały domy murowane, z których cztery miały przejazdy bramne. Istniały dwa zespoły koszar, z których jeden znajdował się za bramą Węgorzewską. Czynny był młyn i wiatrak. Na południe od miasta znajdowała się cegielnia i wapiennik, a na północ - browar.

16 października 1834 roku w Gołdapi wybuchł wielki pożar. Ogień strawił wówczas niemal całe miasto. Zostało odbudowane od nowa jako murowane, uzyskało między innymi nowy ratusz i gmach sądu. Kościół na rynku zamknięto w 1842 roku, a po jego rozbiórce wzniesiono nowy, neogotycki poświęcony 14 października 1860 roku. Obok niego zbudowano nową murowaną, neogotycką pocztę. Przy rynku powstawały murowane budynki które przetrwały do I wojny światowej. Drewnianą zabudowę przy ulicach zastępowano murowaną, piętrową i parterową.

Pod koniec XIX wieku głównym czynnikiem rozwoju miasta była budowa linii kolejowej i umieszczenie stacji kolejowej na północ od miasta. Powstanie stacji kolejowej doprowadziło do budowy całego systemu budynków zgodnych z rangą stacji. Powstał oczywiście dworzec z magazynem spedycji kolejowej jak i parowozownia z budynkiem administracyjnym. Granice stacji wyznaczały nastawnie, a nad całością dominowała kolejowa wieża wodna. Obsługa stacji wymagała całego sztabu ludzi, dla których wzniesiono typowe, kolejowe domy. Zabudowa miejska rozwinęła się w sposób naturalny w kierunku kolei. Rozwój miasta powodował wydzielanie kolejnych kwartałów zabudowy i nowy podział parcel budowlanych. Powstały wówczas nowe budynki noszące już cechy budownictwa przełomu wieków, kiedy to wprowadzono normy budowlane i powszechnie stosowano zdobnictwo historyzujące lub secesyjne. Wiele wcześniej wybudowanych domów w wyniku remontów otrzymało nową formę lub zostało całkowicie przebudowanych. Na szybki rozwój budownictwa murowanego miał wpływ rozwój technologiczny i budowa nowych cegielni z piecem Hoffmana. Kontakty z całym terenem Niemiec, które umożliwiała kolej, przyczyniły się do rozwoju infrastruktury miejskiej, rzemiosła i handlu. W końcu XIX wieku istniał zaledwie jeden dom z końca XVIII wieku z barokowym portalem.

W panoramie miasta zaistniał neogotycki kościół katolicki, użytkowany przez diasporę rzymskokatolicką.

W zabudowie miasta pojawiły się budynki w formach architektury neogotyckiej z obszernymi stalowymi zbiornikami na gaz i koksownią. Symbolem nowoczesnego wówczas systemu wodociągów i kanalizacji miejskiej stała się wieża wodna. Ważnym elementem, w panoramie miasta, były budynki koszarowe wzniesione w zachodniej jego części. Nad jeziorem Gołdap pojawiły się budowle związane ze sportami wodnymi, a rozwój turystyki przyczynił się do sezonowego ruchu miłośników sportów wodnych.

W wyniku działań I wojny światowej miasto zostało zajęte przez wojska rosyjskie i dotkliwie zniszczone. W okresie międzywojennym nastąpiła szybka odbudowa w pierzejach przyrynkowych.

Pojawiły się nowe osiedla (np. przy ul. Kościuszki), nowy zespół koszarowy, budynki użyteczności publicznej z obszernym gmachem starostwa, oraz kamienice, wille.

Ponownie zabudowa miasta uległa zniszczeniu w blisko 80%, w wyniku działań II wojny światowej. Przystępując do powojennej odbudowy centrum miasta po 1945 roku zachowano dawny układ ulic, nie zachowano jednak podziału dawnych parcel. Nowa zabudowa - to ciągi bloków wzdłuż przyrynkowych pierzei i w głąb kwartałów, niestety zacierająca dawny charakter miasta. Próba nawiązania do skali miasta, kształtowanej przez stulecia, jest zabudowa południowej pierzei rynku.

V.3. Historyczne układy ruralistyczne

Wsie terenu Gminy Gołdap mają przeważnie rodowód szesnastowieczny lub siedemnastowieczny. Kształtowały się w dwojaki sposób: w powiązaniu z siedliskiem dworskim lub w sposób czynszowo – zagrodowy /wsie zagrodowe/. Te pierwsze, poza zespołami dworskimi, mają zabudowę składającą się z czworaków i dwojaków usytuowanych wzdłuż jednej ulicy. Zabudowa pochodzi głównie z przełomu XIX i XX w. i ma charakter kalenicowy. Przeważają wsie ulicowe /Niedrzwica, Rostek, Rudzie, Wilkasy/.

Licznie reprezentowane wsie zagrodowe to ulicówki. Poza wsiami ulicowymi są również wielodrożnice /Dunajek, Górnc, Grabowo, Pogorzels/ ze zróżnicowaną zabudową. Przeważa w nich zabudowa z przełomu XIX/XX w. Ich zabudowę stanowią przeważnie gospodarstwa rolne składające się z frontowego domu mieszkalnego i budynków gospodarczych wokół prostokątnego podwórza. Murowany dom, to przeważnie typowy dom kalenicowy. Dom taki wykształcił się w okresie nowożytnym z połączenia dwóch domów dwuizbowych i był popularny na rozległym terenie Prus, Litwy i Mazowsza zarówno na wsi jak i w mieście. Miał plan prostokąta. Wejście do budynku poprzez sieni, umieszczono pośrodku ściany kalenicowej. Sieni, umieszczona centralnie, zajmowała całą szerokość budynku. Wyjście z sieni prowadziło na podwórze. Z boków znajdowały się po dwie izby w traktach frontowym i podwórzowym, każda była doświetlona dwoma oknami. Uzyskiwano tym samym charakter symetrycznych, pięcioosiowych elewacji podłużnych i cztery izby mieszkalne. Z czasem dodawano dalsze izby w obu traktach wydłużając budynek. W niektórych budynkach ograniczano rozmiary sieni do głębokości traktu frontowego. Dom tego typu mógł być też rozbudowywany poprzez dodanie izb z obu stron sieni. Budynki gospodarcze zazwyczaj wznoszono prostopadle do domu z użyciem kamienia i cegły. Drewniana stodoła ustawiona równoległe do domu zamykała podwórze.

W trakcie odbudowy ze zniszczeń po I wojnie światowej, pojawiły się nowe typy budynków mające charakter stylu narodowego lub typowo willowy, indywidualny rozkład. Ciekawym elementem krajobrazu wiejskiego są typowe, powtarzalne niewielkie domy osadnicze typu siedlung, pojawiające się zwłaszcza przy zakładach przemysłowych, w odbudowywanych wsiach i siedliskach dworskich. Jak również budynki na planie prostokąta, w których pod jednym dachem funkcjonował dom mieszkalny, budynek inwentarski i stodoła.

Ważnym elementem wsi parafialnych był kościół z terenem przykościelnym. W takich wsiach pojawiły się karczmy składające się z zabudowań usługowo- mieszkalnych i gospodarczych (np. stajni dla podróżnych). Przy karczmach powstawały również sale zgromadzeń wiejskich.

Z budynków publicznych we wsiach przeważały szkoły, głównie jednoklasowe, rzadziej dwu- i wieloklasowe. Budynki oświatowe pochodzą głównie z pocz. XX wieku, kiedy to z funduszu ministerstwa osadnictwa stawiano obiekty upamiętniające dwustulecie powstania Królestwa Pruskiego.

We wsiach, przez które wiodła linia kolejowa, powstawały stacje składające się z budynku dworcowego z magazynem spedycji kolejowej, szaletu, domu mieszkalnego i budynków pomocniczych. Zespoły stacji miały jednolicie rozlokowane budynki składowe, jednorodne plany zabudowy i formy architektoniczne. W wyniku zniszczeń po pierwszej wojnie światowej ich forma ulegała przeobrażeniom.

Uzupełnieniem krajobrazu wiejskiego jest zabudowa kolonijna o formach jak we wsiach chłopskich. Stałym elementem wszystkich wsi są cmentarze, zdarza się, że w jednej wsi jest kilka cmentarzy - wiejski, dworski i rodzinne.

Charakterystyczne dla gminy Gołdap są pozostałości po zabudowie dawnych wsi, całkowicie zniszczone lub zachowane w formie szczątkowej.

V.4. Charakterystyka zasobu obiektów zabytkowych

Zasób zabytków zawiera obiekty wpisane do rejestru zabytków i obiekty objęte wojewódzką i gminną ewidencją zabytków.

Budynki stanowią grupy o różnych funkcjach użytkowych, różnym przeznaczeniu, różnej formie przestrzennej i o różnym stopniu zachowania. Obiekty kubaturowe występują w formie zabudowy skupionej lub rozproszonej. Powstawały w XIX i XX wieku, jednak większość budynków pochodzi z przełomu XIX/XX wieku oraz z okresu międzywojennego.

Na omawianym terenie są również obiekty liniowe (aleje i nieczynne linie kolejowe). Zmieniły one na trwałe naturalny sposób ukształtowania terenu i w większości służą obecnie komunikacji kołowej. Cmentarze są obiektami usytuowanymi w pobliżu zabudowy i układów liniowych oraz w przestrzeni krajobrazu. Obecnie, po likwidacji zabudowań na koloniach i wtórnych zalesieniach terenu, można je odnaleźć w najmniej spodziewanych miejscach.

Pod powierzchnią ziemi niezależnie od obecnego ukształtowania terenu odnaleziono archeologiczne ślady obecności człowieka z różnych epok. Teren gminy objęto planowymi badaniami archeologicznymi w formie tzw. Archeologicznego Zdjęcia Polski /AZP/. Teren Miasta i Gminy Gołdap jest przebadany w ok. 80 %.

BUDOWNICTWO

Forma obiektów omawianego terenu była zależna od środowiskowych trendów, z czasem jednak na charakter zabudowy miały wpływ tendencje ogólnopruskie, a następnie ogólnoniemieckie (style historyzujące, secesja, międzywojenny styl narodowy). Wielkość budowli i różnorodność form zdobniczych zależała od zamożności mieszkańców, co miało wpływ także na rodzaj stosowanego materiału budowlanego (drewno, kamień, glina, szachulec, cegła, beton). Publiczna, przemysłowa i infrastrukturalna oraz publiczna zabudowa wsi (dworce, szkoły, urzędy, tartaki, gorzelnie, młyny, wiatraki) miały charakter zunifikowany, najczęściej w formie neogotyckich budowli lub obiektów licowanych cegłą. Mimo burzliwych dziejów tych ziem, stosunkowo dobrze zachowały się chłopskie zabudowania wsi z przełomu XIX/XX w. Część wsi uzupełniona została formami z okresu międzywojennego. Ważnym elementem zabudowy wsi były zespoły dworskie. Na terenie gminy zachowała się skromna liczba parków związanych z ziemiaństwem wschodniopruskim. Jedynym obiektem mieszkalnym jest pałac w Galwieciach pochodzący z XIX w. o silnie przebudowanych wnętrzach, pozbawionych pierwotnego wystroju.

Grupa zabytkowych obiektów sakralnych na terenie gminy jest stosunkowo nieliczna. W samym mieście są dwa kościoły zabytkowe: ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. Najświętszej Marii Panny Matki Kościoła z lat 1678-1717, katolicki p.w. Św. Leona i Św. Bonifacego z 1894 roku. Na terenach wiejskich, zgodnie z podziałem parafialnym istniały ewangelickie zespoły sakralne. Kościół parafialny, ewangelicki, ob. rzymskokatolicki w Grabowie p.w. Matki Boskiej Różańcowej z około 1590 r. oraz kościół ewangelicki w Górnym, obecnie pozostający w ruinie, z lat 1612-1617. W okresie międzywojennym na terenie powiatu, a tym samym miasta i gminy Gołdap istniała gęsta sieć kolejowa. Do chwili obecnej zachowała się jedna, nieczynna linia kolejowa z Gołdapi do Olecka.

Przestała istnieć linia normalnotorowa z Gołdapi do Węgorzewa z Gołdapi do Wystruci z Gołdapi do Romint i z Gołdapi do Żytkiej. Na wymienionych liniach częściowo usunięto również budynki kolejowe. Pozostałością tego systemu są jeszcze nasypy kolejowe, wiadukty i mosty. Z imponującą budowlą inżynierską w Botkunach.

Omawiany teren gminy nie wchodzi w skład obszaru fortyfikacyjnego rozbudowanego na terenie Mazur. Kompleksem o charakterze fortyfikacyjnym jest Kwatera Dowództwa Wojsk Lotniczych (OKL) „Robinson” w lesie Kumiecie. Dodatkowo zachowały się umocnienia polowe budowane w 1944 r. - transeje z betonowymi cylindrycznymi umocnieniami /Kochtopfe/ oraz rowy przeciwczołgowe.

Działania konserwatorskie wobec tak różnorodnej grupy jaką są zabytki budownictwa, muszą być prowadzone z uszanowaniem pierwotnych elementów obiektów oraz w technologiach i materiałach zbliżonych do stosowanych pierwotnie (np. tynki wapienne, okna drewniane, dachówka ceramiczna). Każdy przypadek jest indywidualny i podjęcie jakichkolwiek prac remontowych lub konserwatorskich wymaga specjalistycznej wiedzy, a przede wszystkich uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

CMENTARZE

Na terenie Miasta i Gminy Gołdap zachowały się ponad 122 obiekty cmentarne. Są to przede wszystkim nieczynne cmentarze ewangelickie, głównie wiejskie, rzadziej rodzinne (rodowe), założone przeważnie w XIX w. Kilka obiektów należy do grupy cmentarzy wojennych z I i II wojny światowej. Większość cmentarzy jest położona w miejscach eksponowanych (wzniesienia, pagórki, wzgórza), najczęściej w pobliżu wsi, dworu, sporadycznie w parku. Założenia cmentarne są z reguły skromne (głównie na planie prostokąta). Wśród form sepulkralnych dominują nagrobki betonowe lub lastrikowe w kształcie skrzyni. Rzadko spotyka się krzyże żeliwne. Na obiektach wojennych przeważają płytki betonowe, stelle oraz krzyże. Obiekty te posiadają dość dobrze zachowany starodrzew, a część z nich także interesujące nagrobki o cechach zabytkowych. Należy szczególnie podkreślić walory artystyczne krzyży żeliwnych, które występują sporadycznie. Niektóre cmentarze są obecnie trudne do odszukania w terenie z powodu kompletnej dewastacji (np. w Barkowie i we Wronkach). Duże wartości historyczne posiadają cmentarze oraz mogiły wojenne z I i II wojny światowej. W zakresie tym wyróżniają się cmentarze w Gołdapi gdzie spoczywają żołnierze niemieccy i rosyjscy polegli w latach 1914-1915. Przykładem architektury sepulkralnej jest też

cmentarz żołnierzy radzieckich zlokalizowany na wzgórzu w bezpośrednim sąsiedztwie szosy do Węgorzewa w miejscowości Wronki. Ogromna większość cmentarzy jest bardzo ważnym elementem krajobrazowym, charakterystycznym dla pejzażu dawnych Prus Wschodnich. Dwa cmentarze wojenne z I wojny światowej zostały odrestaurowane w 1990 r. (Gołdap). Na terenie gminy zachowały się dwa cmentarze żydowskie. Jeden został odrestaurowany, drugi wymaga uporządkowania.

PARKI

Na omawianym obszarze zachowało się 12 dworskich parków. Parki te mają charakter krajobrazowy i są z reguły usytuowane w sąsiedztwie dworu, pałacu lub nieistniejących siedlisk dworskich. Pochodzą z XIX wieku. Przeważają obiekty małe o powierzchni paru hektarów. Stan zachowania parków dworskich jest zły. Nie prowadzono w nich, w okresie minionego pięćdziesięciolecia, prac pielęgnacyjnych i rewaloryzacyjnych (poza wycinką uschniętych drzew). Brak opieki nad nimi spowodował, że parki są w dużym stopniu zarośnięte samosiejkami i mało czytelne. Wśród licznych parków na wyróżnienie zasługują obiekty w Broniszach, Niedrzwicy, Rostku. Są to parki, z czytelnymi osiami i zróżnicowanym drzewostanem. Większość obiektów parkowych pełni ważną rolę w miejscowym krajobrazie. Są one dobrze widoczne w panoramach wsi i zespołów dworsko-parkowych.

OBIEKTY ARCHEOLOGICZNE

Gmina Gołdap należy do obszarów lepiej zbadanych pod kątem rozpoznania archeologicznego. Systematyczne badanie rozpoznawcze (powierzchniowe) w ramach ogólnopolskiego programu badawczego - Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), objęły do chwili obecnej ok. 80% obszaru gminy. Badaniom wykopaliskowym poddano zaledwie kilka stanowisk archeologicznych (część to badania niemieckie sprzed II wojny światowej, a kilka stanowisk pochodzi z odkryć przypadkowych). W archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie znajdują się dane o 258 stanowiskach archeologicznych, w tym o znaleziskach luźnych. W rejestrze zabytków są ujęte stanowiska: Gołdap st. 1, Konikowo (Rostki) 1.

Do obiektów najcenniejszych należą te, które posiadają tzw. własną formę krajobrazową. Są to grodziska pradziejowe i wczesnośredniowieczne w Bałupianach, Konikowo (Rostki) i Marciniowo, Osowo. Oprócz grodzisk własne formy krajobrazowe posiadają cmentarzyska o różnej chronologii zlokalizowane w Babkach st. 1, Dąbie st. 12, Dunajek st. 6, Gołdap st. 33, Juchnajcie 1, Okrasin st. 1, Rożyńsk 1. Pozostałe stanowiska zalicza się do tzw. obiektów płaskich, nie zaznaczających się na

powierzchni gruntu. Należą do nich ślady osadnictwa, osady, obozowiska i cmentarzyska ciałopalne z różnych okresów pradziejów, średniowiecza i okresu nowożytnego o różnej wartości. Do najcenniejszych pod względem poznawczym należy zaliczyć: Bałupiany st. 3, 4 i 7, Niedrzwica st. 1, Juchnajcie st. 9, Rostek st. 2.

Obiekty archeologiczne objęte wpisem do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej. Jakikolwiek prace ziemne w ich obrębie należy poprzedzić ratowniczymi badaniami wykopaliskowymi, a prace w najbliższej okolicy nadzorem archeologicznym. Prace w obrębie pozostałych stanowisk objętych wojewódzką i gminną ewidencją zabytków należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym. Prace na wszystkich obiektach wymagają zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

VI. Ocena stanu i funkcjonowania środowiska kulturowego

VI.1. Ochrona krajobrazu kulturowego miasta i gminy

➤ Rezerwaty i parki kulturowe:

Na obszarze gminy nie ustanowiono tego typu obszarów.

➤ Historyczne struktury przestrzenne:

Na obszarze miasta i gminy nie występuje 1 zespół urbanistyczny.

➤ Układy ruralistyczne:

Na obszarze miasta gminy nie objęto ochroną żadnego układu ruralistycznego.

W Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Gołdap ujęte zostały i zabytkowe zespoły kościelne i podworskie na terenie gminy wokół których utworzono strefy ochrony konserwatorskiej zgodnie z decyzjami konserwatorskimi o wpisie do rejestru zabytków. Taki zapis zapewnia ochronę konserwatorską najcenniejszych kulturowo, historycznie i krajobrazowo obszarów miasta i gminy.

Dla terenów gminy zasobnych w zabytki zostały opracowane cztery plany miejscowe. Plany takie opracowywane są głównie do terenów przeznaczanych pod nową zabudowę. Inwestycje na obszarze wsi i zabudowy kolonijnej są poprzedzane wydawaniem decyzji o warunkach zabudowy z uwzględnieniem wiedzy o obiektach objętych wpisem do rejestru zabytków oraz wojewódzką i gminną ewidencją zabytków.

VI.2. Współczesne funkcje obiektów zabytkowych

Większość obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków, jak również objętych Gminną Ewidencją Zabytków) użytkowana jest zgodnie z ich pierwotnym przeznaczeniem lub pełni funkcje zbliżone do pierwotnych. Dotyczy to przede wszystkim obiektów sakralnych, mieszkalnych i usługowych, w przypadku których stosunkowo łatwe jest utrzymanie funkcji pierwotnych.

Wiele obiektów zabytkowych na terenie gminy stanowi własność prywatną. Utrzymywanie ich i remontowanie regulują możliwości finansowe właścicieli. Zagrożeniem dla ich zachowania jest zmiana własności i funkcji z rolniczej na letniskową.

Obiekty sakralne są utrzymywane i na bieżąco remontowane. Istnieją jednak potrzeby remontowe. Remontu elewacji wymaga kościół w Grabowie.

Domy w zagrodach wiejskich należące do osób prywatnych są w większości przypadków utrzymywane i użytkowane na cele mieszkalne. Część zagród, zwłaszcza we wsiach nad jeziorami, jest przeznaczana na funkcje letniskowe. Dużym zagrożeniem dla utrzymania pierwotnego wyglądu elewacji jest ocieplanie styropianem od zewnątrz, jest to proces mający charakter lawinowy.

Cmentarze ewangelickie nie są użytkowane. W większości pozostają w krajobrazie jako trudnodostępne kompleksy zielone, a zachowane nagrobki pozostają ukryte wśród krzewów.

VI.3. Ocena stanu technicznego obiektów zabytkowych i stanu dokumentacji konserwatorskiej

Obecnie tylko część obiektów zabytkowych na terenie miasta i gminy znajduje się w stanie dobrym. Stan techniczny budynków o walorach zabytkowych jest oceniany jako dobry w 25%, dostateczny dotyczy to 40% obiektów. W złym stanie technicznym jest 35% obiektów.

Stan techniczny budynków murowanych na terenie wsi położonych nad jeziorami i w pobliżu terenów leśnych ulega zdecydowanej poprawie poprzez inwestycje i remonty prywatnych właścicieli. Remontu dokonują inwestorzy z regionu. Zły stan techniczny dotyczy zwłaszcza budynków podworskich. Wynika on w sposób oczywisty z niewielkiej o nie dbałości przez minione sześćdziesiąt lat. Brak remontów wynikał z kolei ze szczupłości środków finansowych oraz polityki władz lokalnych w tym względzie, które w przeszłości swoje wysiłki koncentrowały głównie na zastępowaniu starej substancji nowymi blokami mieszkalnymi w skupiskach Państwowych Gospodarstw Rolnych.

W planach zagospodarowania przestrzennego zakłada się w przeważającym stopniu utrzymanie zabytkowej zabudowy.

VII. Ocena słabych i mocnych stron mających wpływ na środowisko kulturowe Miasta i Gminy Gołdap

Biorąc pod uwagę specyfikę gminy i szanse jej rozwoju wskazuje się następujące czynniki, związane z dziedzictwem kulturowym Miasta i Gminy Gołdap:

SŁABE STRONY

- Peryferyjne położenie – lokalizacja gminy.
- Słaby stan bazy rekreacyjno-turystycznej.
- Zły stan infrastruktury technicznej, ekonomicznej i społecznej.

MOCNE STRONY

- Położenie w obrębie szlaku Wielkich Jezior Mazurskich.
- Atrakcyjny krajobraz.
- Istnienie terenów przeznaczonych pod działalność gospodarczą.

SZANSE MIASTA I GMINY GOŁDAP

- Pozyskanie inwestorów na stworzenie bazy turystycznej,
- Przedłużenie sezonu turystycznego poprzez wykorzystanie zasobów naturalnych i krajobrazowych.
- Utworzenie uzdrowiska.
- Rozwój działalności turystycznej.
- Położenie blisko granicy.

ZAGROŻENIA MIASTA I GMINY GOŁDAP

- Pogarszająca się sytuacja gospodarcza kraju.
- Zmniejszenie się zainteresowania Polską jako obszarem turystycznym.
- Konkurencja ze strony pobliskiego większego miasta Giżycka.

VIII. Priorytety, kierunki działań i zadania opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Gołdap

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów). • Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych. • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy. • Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych (będących własnością gminy) do nowych funkcji. • Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym gminnych parków, cmentarzy, obszarów nieczynnych cmentarzy). • Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych. • Rewaloryzacja obszarów i obiektów zabytkowych przemysłowych z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji. • Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.). • Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych.
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	<ul style="list-style-type: none"> • Określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych i w obszarach chronionych. • Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: gminnych parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy, dawnych parkach dworskich itp. • Opracowanie projektu rewaloryzacji oraz realizacja (w nawiązaniu do historycznych) nawierzchni ulic i ciągów pieszych w obrębie zabytkowych śródmieść • Iluminacja najcenniejszych zabytków gminy.
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> • Współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną. • Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną. • Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów (np. poprzez realizację Hallandzkiego Modelu Konserwacji Zabytków, w myśl zasady „ratować zabytki, ratować pracę, ratować rzemiosło”). • Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach. • Wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp.

Priorytet II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (w tym weryfikacja obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków) oraz obszarów wskazanych do ochrony w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy • Wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych, katalogów typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego). • Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji). • Walka z samowolami budowlanymi. • Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych wsi i miast o wartościach kulturowych.
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<ul style="list-style-type: none"> • Wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych (m.in. układów ruralistycznych)
Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich	<ul style="list-style-type: none"> • Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: <ul style="list-style-type: none"> – ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy, – wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy, – wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk.

Priorytet III. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości .	
Kierunki działań	Zadania
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.	<ul style="list-style-type: none"> • Udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy. • Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego. • Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego.
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.	<ul style="list-style-type: none"> • Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. • Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych. • Inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w gminach. • Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy. • Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu

	<p>obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Organizowanie konkursów na najlepszego użytkownika obiektu zabytkowego. • Opracowanie cyklu szkoleń wraz z materiałem poglądowym skierowanego do przedstawicieli wspólnot mieszkaniowych, mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontownia obiektów zabytkowych oraz możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel, a także sprawnego zarządzania nimi, • Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i pracy biblioteki miejskiej.
Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem komputerowej bazy danych). • Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej. • Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego. • Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej. • Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy.

IX. Realizacja i finansowanie przez miasto i gminę zadań z zakresu opieki zabytków

Główny obowiązek dbania o stan zabytków, a tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych. Istnieją jednak możliwości finansowania prac przy zabytkach z różnych źródeł, z zaangażowaniem samorządu gminnego. Poniżej wskazano różne możliwości pozyskiwania środków.

- Zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2005 r. Nr 112, poz. 940 z póź. zm.)*, istnieje możliwość dofinansowania zadań z zakresu ochrony zabytków m.in. z budżetu państwa. Wsparcie finansowe pochodzi ze środków:
  - Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
  - Wojewody Warmińsko-Mazurskiego, będących w dyspozycji Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
  - Budżety Urzędu Marszałkowskiego województwa warmińsko-mazurskiego i jednostek samorządu terytorialnego;
  - Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (dla zabytkowych założeń zielonych).
- W zależności od sytuacji budżetowej samorządu istnieje możliwość udzielenia dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru

zabytków (zarówno nieruchomości jak i ruchomych) na drodze podjęcia stosownej uchwały przez Radę Miasta i Gminy Gołdap (**aneks nr 1**).

- Przy sprzedaży obiektów zabytkowych należących do miasta i gminy stosuje się dozwolone prawem niżki.
- Pozyskiwanie środków finansowych na zadania inwestycyjne jest możliwe ze źródeł zewnętrznych. Współfinansowania działań obejmujących zarówno podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie kultury i historii, jak również zachowanie oraz ochronę dziedzictwa kulturowego, może być dokonywane ze środków finansowych Unii Europejskiej. Fundusze strukturalne utworzono dla wyrównywania poziomu rozwoju regionów w zjednoczonej Europie, z uwagi na uznanie kultury za jeden z czynników rozwojowych regionów.
- Dla inicjatyw pozarządowych istnieje możliwość wsparcia ze strony fundacji europejskich i zagranicznych.

.X. Zadania miasta i gminy związane z ochroną środowiska w zakresie konserwacji zieleni zabytkowej

Na obszarze Miasta i Gminy Gołdap występuje Park Krajobrazowy Puszczy Rominckiej, na terenie parku występują rezerваты (Boczki, Mechacz Wielki, Żytkiejmska Struga, Dziki Kąt i Czerwona Struga). Wyznaczono także obszary chronionego krajobrazu - Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Błędzianki, Obszar Chronionego Krajobrazu Puszczy Boreckiej, Obszar Chronionego Krajobrazu Wzgórz Szeskich, Obszar Chronionego Krajobrazu Grabowo, Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Gołdapy i Węgorapy, Obszar Chronionego Krajobrazu Puszczy Rominckiej. W granicach gminy Gołdap zaplanowano ponadto objęcie formą specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000 - Puszcę Romincką oraz siedliska przyrodnicze (górskie i niżowe ziołorośla nadrzeczne i okrajkowe, lasy łąkowe i nadrzeczne zarośla wierzbowe, łąkowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe, niżowe i górskie łąki użytkowane ekstensywnie, żywe torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą, źródłiska wapienne) pod nadzorem Dyrekcji Parku Krajobrazowego Puszczy Rominckiej. Wyznaczone zostały zespoły przyrodniczo-krajobrazowe - Gołdapska Struga, Tatarska Góra. W formie pomników przyrody są chronione drzewa na terenie miasta (ul. Kościuszki - jarząb szwedzki -21 sztuk; ul. Malarska - dąb szypułkowy -1 sztuka; Plac Zwycięstwa- dąb -1 sztuka, klon zwyczajny -1 sztuka; ul. Pionierska 34 dąb szypułkowy -1 sztuka; ul. Wolności - klon zwyczajny -1 sztuka; ul. Wojska Polskiego - jesion wyniosły - 1 sztuka; przy zabudowaniach Nadleśnictwa - dąb szypułkowy

-4 sztuki) i gminy (Bleda –buk purpurowy -1 sztuka; Bludzie - buk zwyczajny – 7 sztuk; Bronisze-modrzew europejski - 1 sztuka; Galwicie - buk zwyczajny – 1 sztuka, topola biała - 1 sztuka, jesion wyniosły - 1 sztuka, klon zwyczajny -1 sztuka; Hajnówek - żywotnik olbrzymi -1 sztuka; Jany - żywotnik zachodni - 1 sztuka; Juchnajcie - Lipa drobnolistna – 4 sztuki, klon zwyczajny -1 sztuka; Jurkiszki - dąb szypułkowy -1 sztuka, klon zwyczajny -1 sztuka; Kalniszki - dąb szypułkowy -3 sztuki).

Integralną częścią krajobrazu Miasta i Gminy Gołdap są obszary zieleni, w tym zabytkowej, przy których są podejmowane zabiegi pielęgnacyjno-chirurgiczne, obejmujące:

- cięcia przyrodnicze,
- cięcia sanitarne,
- leczenie i pielęgnowanie ubytków powierzchniowych i wglębnych; zwalczanie grzybów pasożytniczych i chorobotwórczych, zwalczanie owadów drążących drewno,
- wzmocnienia mechaniczne,
- prace pielęgnacyjno-zabezpieczające przy systemie korzeniowym,
- nawożenie drzew,
- wzbogacanie nasadzeniami.

Plan działań w zakresie konserwacji zieleni na lata 2017-2020

- Prace pielęgnacyjne, cięcia sanitarne i nasadzenia nowych drzew i krzewów.
- Nasadzenia i pielęgnacja drzew oraz zieleni w pasach drogowych.
- Tworzenie wokół jezior i rzek stref ochronnych zagospodarowanych zielenią w celu zapobiegania spływaniu zanieczyszczeń.

XI. Wykazy zabytków wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko-Mazurskiego

TABELA 1.1. MIASTO GOŁDAP. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH. REJESTR ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.

L.p.	Obiekt zabytkowy	Czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki -obręb aktualny	Własność – zarząd
1	2	3	4	5	6
1.	Gołdap, część miasta Gołdap /układ urbanistyczny wg opisu w decyzji/	XVI-XX w	A-182 10 listopada 1956 NR KULT.V-2B/69-30-56		
2.	Gołdap, Cmentarz żołnierzy rosyjskich z I wojny światowej	1914-1918	A-3369 6 czerwca 1992 WKZ 534/910/D/92	2-766	komunalna
3.	Gołdap, kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki p.w. NMP Matki Kościoła <i>Gołdap, kościół ewangelicki /ruina/</i> <i>wieża gotycka</i>	1578, odbudowa 1625 (?), szczyty 1667, kruchta 1706, zakrystia 1717, odbudowa 1981-1984	A-9/S 13 lutego 1979 KL.WKZ 534/9/D/79 A-137	2-659/2	wyznaniowa
4.	kościół par. p.w. św. Leona, ul. Wojska Polskiego, 1894,	ok. 1800 r.	nr rej.: 527 z 7.10.1986 A-3810		wyznaniowa
5.	Gołdap, ul. Cmentarna, Cmentarz ewangelicki //		16 marca 1995 WKZ 534/1025/D/95	2-519	komunalna
6.	Gołdap, ul. Cmentarna, Cmentarz żydowski	I poł. XIX w.	A-3809 16 marca 1995 WKZ 534/1026/D/95	2-522	komunalna
7.	Gołdap, ul. Jaćwieska 004 A, magazyn zbożowy	XIX/XX w.	A-36623 1 stycznia 1994 WKZ 534/985/D/94	2-1158/3	prywatna
8.	Gołdap, ul. Mazurska 011, budynek mieszkalny	XIX/XX w.	A-535/S 30 grudnia 1986 KL.WKZ 534/535/D/86	2-1960/53;1	komunalna
9.	Gołdap, ul. Mazurska 009, budynek mieszkalny	XIX/XX w.	A-530/S 7 października 1986 KL.WKZ 534/530/D/86	2-1960/13	komunalna

10.	Gołdap, ul. Mazurska 005, budynek mieszkalny	XIX/XX w.	A-528/S 7 października 1986 KL.WKZ 534/528/D/86	2-1960/18	komunalna
11.	Gołdap, ul. Mazurska 007, budynek mieszkalno-usługowy	XIX/XX w.	A-529/S 7 października 1986 KL.WKZ 534/529/D/86	2-642/3	komunalna
12.	Gołdap, ul. Partyzantów / Wolności, zespół dawnych koszar piechoty Hrabiego Donhoffa	XIX/XX w., okres międzywojenny.	A-4468 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5- 91/06/07	2-970/25 2-970/2;1 2-970/21 2-970/22	państwowa państwowa komunalna komunalna
13.	Gołdap, Plac Zwycięstwa 015, dom	okres międzywojenny.	A-3680 23 marca 1994 WKZ 534/991/D/94	2-873/3	komunalna
14.	Gołdap, Plac Zwycięstwa 014, dom	okres międzywojenny.	A-3678 23 marca 1994 WKZ 534/989/D/94	2-871/1; 2- 871/2	komunalna
15.	Gołdap, Plac Zwycięstwa 020, dom	okres międzywojenny.	A-4183 21 czerwca 2000 SOZ.IZN- 5340/237/2000	2-874/30	prywatna
16.	Gołdap, ul. Suwalska /Padrewskiego/, wieża ciśnień	XIX/XX w.	A-3208 8 listopada 1991 WKZ 534/858/D/91	2-700/9	prywatna
17.	Gołdap, ul. Suwalska, cmentarz wojenny z I wojny światowej	1914-1918	A-328/S 10 marca 1983 KL.WKZ 534/328/D/83	2-776	komunalna
18.	Gołdap, ul. Tatuży 009, budynek mieszkalny	XIX/XX w.	A-533/S 7 października 1986 KL.WKZ 534/328/D/83	2-939/6	prywatna
19.	Gołdap, ul. Wojska Polskiego, kościół parafialny p.w. Św. Leona	1894 r.,	A-1713 7 października 1986 KL.WKZ 534/527/D/86	2-988	wyznaniowa
20.	Gołdap, ul. Wolności 015, dom	okres międzywojenny.	A-3679 23 marca 1994 WKZ 534/990/D/94	2-987/17	komunalna
21.	Gołdap, Gołdap, ul. Wolności, 013, dom	XIX/XX w.	A-3677 23 marca 1994 WKZ 534/988/D/94	2-987/10;2	komunalna
22.	Gołdap, Gołdap, ul. Wolności, 011, dom	XIX/XX w.	A-3681 23 marca 1994 WKZ 534/987/D/94	2-987/1	współwłasność

TABELA 1.2. GMINA GOŁDAP. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH. REJESTR ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.

L.p.	Obiekt zabytkowy	Czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
1	2	3	4	5	6
1.	Botkuny, dwa wiadukty kolejowe	ok. 1910r.	A-1289 15 maja 1979 KL.WKZ 534/34/79	17-218/4	państwowa
2.	Bronisze, cmentarz ewangelicki	ok. 1800 r.	A-2609 11 stycznia 1989 KL.WKZ 534/637/D/89	8-177	komunalna
3.	Dzięgiele, cmentarz ewangelicki i ów. XIX w.		A-3226 20 listopada 1991 WKZ 534/876/D/91	5-52	komunalna
4.	Gieraliszki, zespół dworski – parkowy /dwór, piwnica, obora, budynek gospodarczy/	2 poł. XIX w.	A-3836 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13; 12-199/23; 12-199/27; 12-199/28; 12-199/29	prywatna
5.	Górne, kościół /ruina/	1612-1617, przebud. 1840 r.	A-199 25 stycznia 1957 NR KULT.V-2B-17-94-57	8-114	państwowa
6.	Grabowo, cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z II wojny światowej	ok. 1944 r.	A-1018/S 13 lutego 1985 WKZ 534/1018/D/95	9-151	komunalna
7.	Grabowo, kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Różańcowej	ok. 1590 r.	A-1690 30 czerwca 1986 KL.WKZ 534/511/D/86	9-95	wyznaniowa
8.	Niedrzewica, park dworski wraz z przyległym terenem zabudowy gospodarczej i mieszkalnej	XIX/XX w., okres międzywojenny	A-1981 31 marca 1987 KL.WKZ 534/D/87	1-206/41	prywatna
9.	Podgórz - cmentarz ewangelicki	XIX	A -951 15kwietnia 1993	1-3033	państwowa
10.	Rakówko, park dworski wraz z przyległym terenem zabudowy gospodarczej i mieszkalnej	poł. XIX w.	A-3204 4 listopada 1991 WKZ 534/855/D/91	6-53/1	prywatna
11.	Wilkasy, park dworski	XIX/XX w.	A-2588 15 listopada 1988 KL.WKZ 534/188/D/88	30-94; 30-93/2	prywatna
12.	Wronki Wielkie - Podgórze, cmentarz ewangelicki		A-3463 15 kwietnia 1993 WKZ.534/951/D/93	19-135	komunalna
13.	Wronki Wielkie, cmentarz żołnierzy radzieckich z II wojny światowej	lata 40. 50. XX w.	A-3283 26 lutego 1992 WKZ 534/905/D/92	19-131	komunalna

TABELA 2. MIASTO I GMINA GOŁDAP. REJESTR STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW.

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M.	Nr Ob.	Funkcja	Wpis do rejestru zabytków	Chronologia	Uwagi
1.	Gołdap	12-78	1	1	zespół osadnictwa pradziejowego	C-114 10.10. 1966	schyłkowy paleolit i mezolit wczesna epoka brązu	
2.	Konikowo	13-78	1	4	grodzisko	C-035 20.10. 1966	?	

TABELA 3. MIASTO GOŁDAP. WYKAZ ZABYTEKÓW RUCHOMYCH. REJESTR ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.

L.p.	Obiekt zabytkowy	Adres	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
1.	Gołdap, elementy dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, manieryzm, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
2.	Gołdap, rzeźba: figura męska bez atrybutu- element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
3.	Gołdap, rzeźba św. - element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
4.	Gołdap, rzeźba św. Łukasz Ewangelista - element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
5.	Gołdap, rzeźba św. Jan Ewangelista- element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
6.	Gołdap, rzeźba św. Marek Ewangelista - element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
7.	Gołdap, rzeźba św. Mateusz Ewangelista - element dawnego ołtarza głównego, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow.	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91

		węgorzewski/	
8.	Gołdap, rzeźba: postać męska z figurką dziecka - element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
9.	Gołdap, rzeźba: ukrzyżowany łotr - element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
10.	Gołdap, rzeźba: figura sakralna - element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
11.	Gołdap, rzeźba: figura sakralna kobieca - element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
12.	Gołdap, rzeźba: figura sakralna w zbroi - element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
13.	Gołdap, rzeźba: figura anioła - element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
14.	Gołdap, rzeźba: figura anioła /z prawego uszaka 2 kondygnacji ołtarza/- element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
15.	Gołdap, rzeźba: figurka anioła / z uszaków pierwszej kondygnacji /- element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
16.	Gołdap, zespół ornamentów - element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane i złoczone, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX .1991 WKZ 533/54/d/91
17.	Gołdap, ołtarz główny, drewno polichromowane olejno, blacha miedziana, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V. 1986 KL WKZ 533/33/d/86
18.	Gołdap, rzeźba: św. Bonifacy w ołtarzu głównym, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V. 1986 KL WKZ 533/33/d/86
19.	Gołdap, rzeźba: św. Leon w ołtarzu głównym, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V. 1986 KL WKZ 533/33/d/86
20.	Gołdap, ołtarz boczny, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V. 1986 KL WKZ 533/33/d/86
21.	Gołdap, rzeźba: Jezus Chrystus w ołtarzu bocznym, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V. 1986 KL WKZ 533/33/d/86
22.	Gołdap, rzeźba: Matka Boska z Dzieciątkiem w	Gołdap, Kościół par. p.w.	2.V. 1986

	ołtarzu bocznym, drewno polichromowane olejno, metal, neogotyck, koniec XIX w.	św. Bonifacego i św. Leona	KL WKZ 533/33/d/86
23.	Gołdap, ambona, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V. 1986 KL WKZ 533/33/d/86
24.	Gołdap, korpus ambony, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V. 1986 KL WKZ 533/33/d/86
25.	Gołdap, chrzcielnica, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V. 1986 KL WKZ 533/33/d/86
26.	Gołdap, krucyfik, drewno polichromowane, sztuka ludowa, XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V. 1986 KL WKZ 533/33/d/86
27.	Gołdap, kropielnica, marmur, drewno polichromowane olejno, stiuk, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V. 1986 KL WKZ 533/33/d/86

XII. Wykazy zabytków ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ)

TABELA 4.1. MIASTO GOŁDAP. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW.

Lp.	Obiekt zabytkowy Adres, czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb- aktualny	Własność – zarząd
1.	Gołdap – Plebania, ob. dom, ul. Żeromskiego 4, XIX/XX w.		2-659/1	współwłasność
2.	Gołdap, Kościół ewangelicki, ob. katolicki p.w. NMP Matki Kościoła, 1578, odbudowa 1625 (?), szczyty 1667, kruchta 1706, zakrystia 1717, odbudowa 1981-1984	A-9/S 13 lutego 1979 KL.WKZ 534/9/D/79 A-137 22 marca 1956 NR KULT. V-2B- 10-49-56	2-659/2	wyznaniowa
3.	Gołdap - Kościół p.w. św. Leona , 1894 r., ul. Wojska Polskiego.	A-1713 7 października 1986 KL.WKZ 534/527/D/86	2-988	wyznaniowa
4.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 4, XIX/XX w.		2-884/1	komunalna
5.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 6, XIX/XX w.		2-885/1	komunalna
6.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 8, XIX/XX w.		2-885/3	współwłasność
7.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 10, XIX/XX w.		2-885/4	komunalna
8.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 11, XIX/XX w.		2-901/1	prywatna
9.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 12, XIX/XX w.		2-885/5	komunalna
10.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 36, XIX/XX w.		2-1485	komunalna
11.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 38, XIX/XX w.		2-944/22	komunalna
12.	Gołdap - dom, ul. Górna 11, k. XX w.		2-1501/1	prywatna
13.	Gołdap - dom, ul. Górna 13, k. XX w.		2-1501/11	
14.	Gołdap - dom, ul. Górna 15, XIX/XX w.		2-1501/1; 2- 1501/5;2-1501/9	prywatna
15.	Gołdap - dom, ul. Górna 17, XIX/XX w.		2-1500	państwowa
16.	Gołdap - dom, ul. ul. Jaćwieska 4a, XIX/XX w.	A-36623 1 stycznia 1994 WKZ 534/985/D/94	2-1158/3	prywatna
17.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 6, XIX/XX w.		2-1159/1	komunalna
18.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 8, XIX/XX w.		2-1160/1	komunalna
19.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 9, XIX/XX w.		2-901/1	komunalna
20.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 11, XIX/XX w.		2-995/1	komunalna
21.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 14a, XIX/XX w.		2-1885/14;5	komunalna
22.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 14b, XIX/XX w.		2-1885/14;6	komunalna
23.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 14c, XIX/XX w.		2-1885/14;3	komunalna
24.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 14d, XIX/XX w.		2-1885/14;1	komunalna
25.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 19, XIX/XX w.		2-1508/1	komunalna
26.	Gołdap - dom, ul. Królewiecka 11, XIX/XX w.		2-983/1	komunalna
27.	Gołdap - dom, ul. Kolejowa 7, XIX/XX w.		2-507/17	państwowa
28.	Gołdap - dom, ul. Kolejowa 9, XIX/XX w.		2-507/1	państwowa

29. Gołdap - dom, ul. Kolejowa 11, XIX/XX w.		2-507/19;1	państwowa
30. Gołdap - dom, ul. Kościuszki 1, okres międzywojenny.		2-1139/18	komunalna
31. Gołdap - dom, ul. Kościuszki 3, okres międzywojenny.		2-1139/24	komunalna
32. Gołdap - dom, ul. Kościuszki 4, okres międzywojenny.		2-980/1	komunalna
33. Gołdap - dom, ul. Kościuszki 5, okres międzywojenny.		2-1139/24	komunalna
34. Gołdap - dom, ul. Kościuszki 6, okres międzywojenny.		2-986/3;2-986/4	komunalna
35. Gołdap - dom, ul. Kościuszki 8-12, okres międzywojenny.		2-1041/1; 2-1041/1,2; 2-1041/1;1; 2-1041/1;2; 2-1041/1;3	komunalna
36. Gołdap - dom, ul. Kościuszki 14, okres międzywojenny.		2-1515/1	komunalna
37. Gołdap - dom, ul. Kościuszki 16, okres międzywojenny.		2-1040/4;1	komunalna
38. Gołdap - dom, ul. Kościuszki 18, okres międzywojenny.		2-1040/1	komunalna
39. Gołdap - dom, ul. Kościuszki 20, okres międzywojenny.		2-1040/9	komunalna
40. Gołdap - dom, ul. Lipowa 1, okres międzywojenny.		2-520/4;1	komunalna
41. Gołdap - dom, ul. Lipowa 2, okres międzywojenny.		2-669	inna
42. Gołdap - dom, ul. Lipowa 3, okres międzywojenny.		2-570/1	komunalna
43. Gołdap - dom, ul. Lipowa 5, okres międzywojenny.		2-569/1	komunalna
44. Gołdap - dom, ul. Lipowa 8a, okres międzywojenny.		2-574	komunalna
45. Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 2, okres międzywojenny.		2-872/8	komunalna
46. Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 3/3a, okres międzywojenny.		2-1463/1	komunalna
47. Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 5, okres międzywojenny.		2-822/10	komunalna
48. Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 7, okres międzywojenny.		2-822/12	komunalna
49. Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 16, okres międzywojenny.		2-1462/2	komunalna
50. Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 18, okres międzywojenny.		2-882/8;1	komunalna
51. Gołdap - dom, ul. Malarska 5, okres międzywojenny.		2-900/2	komunalna
52. Gołdap - dom, ul. Malarska 10, XIX/XX w.		2-903/1;1	komunalna
53. Gołdap - dom, ul. Mazurska 4, XIX/XX w.		2-648/1	komunalna
54. Gołdap - dom, ul. Mazurska 5, XIX/XX w.	A-528/S 7 października 1986 KL.WKZ 534/528/D/86	2-1960/18	komunalna
55. Gołdap - dom, ul. Mazurska 7, XIX/XX w.		2-642/3	komunalna
56. Gołdap - dom, ul. Mazurska 9, XIX/XX w.	A-530/S 7 października 1986 KL.WKZ 534/530/D/86	2-1960/13	komunalna
57. Gołdap - dom, ul. Mazurska 10, XIX/XX w.		2-646/3	komunalna
58. Gołdap - dom, ul. Mazurska 11, XIX/XX w.	A-535/S 30 grudnia 1986 KL.WKZ 534/535/D/86	2-1960/53;1	komunalna
59. Gołdap - dom, ul. Mazurska 12, okres międzywojenny.		2-648/1;1	komunalna
60. Gołdap - dom, ul. Mazurska 20, XIX/XX w.		2-528/9	komunalna
62. Gołdap - dom, ul. Mazurska 22, XIX/XX w.		2-507/8;1	komunalna
62. Gołdap - dom, ul. Mazurska 23, XIX/XX w.		2-539/6	komunalna
63. Gołdap - dom, ul. Mazurska 27, XIX/XX w.		2-1430/4	współwłasność

64. Gołdap - dom, ul. Paderewskiego 11, XIX/XX w.		2-697/21;1	komunalna
65. Gołdap - dom, ul. Paderewskiego 24, okres międzywojenny.		2-909/9;1	komunalna
66. Gołdap - dom, ul. Partyzantów 20, XIX/XX w		2-869/3	komunalna
67. Gołdap - dom, ul. Partyzantów 26, XIX/XX w		2-1466/2;1	komunalna
68. Gołdap - dom, ul. Partyzantów 28, okres międzywojenny.		2-1470/2; 2-1470/7	komunalna
69. Gołdap - dom, ul. Plac Zwycięstwa 12, okres międzywojenny.		2-1520/6	komunalna
70. Gołdap - dom, ul. Plac Zwycięstwa 14, okres międzywojenny.	A-3678 23 marca 1994 WKZ 534/989/D/94	2-871/1; 2-871/2	komunalna
71. Gołdap - dom, ul. Plac Zwycięstwa 15, okres międzywojenny.	A-3680 23 marca 1994 WKZ 534/991/D/94	2-873/3	komunalna
72. Gołdap - dom, ul. Plac Zwycięstwa 20, okres międzywojenny.	A-4183 21 czerwca 2000 SOZ.IZN- 5340/237/2000	2-874/30	prywatna
73. Gołdap - Zespół Szkół Ogólnokształcących, ul. ks. J. Popieluszki 2, XIX/XX w		2-910/25	komunalna
74. Gołdap - dom, ul. Przytorowa 1, XIX/XX w.		2-507/10	państwowa
75. Gołdap - budynek gosp., ul. Przytorowa 1, XIX/XX w.		2-507/10	państwowa
76. Gołdap - dom, ul. Przytorowa 3, XIX/XX w.		2-507/15	państwowa
77. Gołdap - budynek gosp., ul. Przytorowa 3, XIX/XX w.		2-507/15	państwowa
78. Gołdap - dom, ul. Przytorowa 5, XIX/XX w.		2-530/6	komunalna
79. Gołdap - Szkoła Podstawowa nr 1, ul. Szkolna 4, XIX/XX w.		2-8999/4	komunalna
80. Gołdap - dom, ul. Tatyzy 7, XIX/XX w.		2-939/5	współwłasność
81. Gołdap - dom, ul. Tatyzy 9, XIX/XX w.	A-533/S 7 października 1986 KL.WKZ 534/328/D/83	2-939/6	prywatna
82. Gołdap - dom, ul. Warsztatowa 2, okres międzywojenny.		2-935	współwłasność
83. Gołdap - dom, ul. Wojska Polskiego 2., XIX/XX w.		2-390/3	komunalna
84. Gołdap - dom, ul. Wolności 11, XIX/XX w.	A-3681 23 marca 1994 WKZ 534/987/D/94	2-987/1	współwłasność
85. Gołdap - dom, ul. Wolności 13, XIX/XX w.	A-3677 23 marca 1994 WKZ 534/988/D/94	2-987/10;2	komunalna
86. Gołdap - dom, ul. Wolności 15, okres międzywojenny.	A-3679 23 marca 1994 WKZ 534/990/D/94	2-987/17	komunalna
87. Gołdap - dom, ul. Żeromskiego 11, okres międzywojenny.		2-1460/4	komunalna
88. Gołdap - dworzec w zespole stacji kolejowej, XIX/XX		2-507/20	państwowa

w., okres międzywojenny.			
89. Gołdap - magazyn spedycji kolejowej w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w.		2-507/20	państwowa
90. Gołdap - szalet w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w., okres międzywojenny.		2-507/20	państwowa
91. Gołdap - wieża wodna w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w., okres międzywojenny.		2-507/20	państwowa
92. Gołdap - wieża wodna w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w., okres międzywojenny.		2-507/34	państwowa
93. Gołdap - nastawnia w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w.		2-507/20;5	państwowa
94. Gołdap - nastawnia w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w.		2-507/26	państwowa
95. Gołdap - rampa w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w.		2-507/20	państwowa
96. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty /gimnazjum/, XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 [ZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/22	komunalna
97. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty /biblioteka/, XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 [ZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/20	komunalna
98. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 [ZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
99. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty, okres międzywojenny.	A-4468 14 czerwca 2007 [ZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
100. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 [ZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
101. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty. Partyzantów 27 XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 [ZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/5	państwowa
102. Gołdap - kasyno w zespole koszar piechoty, 1909 r.	A-4468 14 czerwca 2007 [ZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/2;1	państwowa
103. Gołdap - budynek administracyjny w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 [ZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
104. Gołdap - budynek administracyjny w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 [ZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-950/25	państwowa
105. Gołdap - wieża w zespole koszar piechoty XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 [ZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa

106. Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
107. Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, XIX w.; XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/21	komunalna
108. Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/21	komunalna
109. Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/21	komunalna
110. Gołdap - magazyn w zespole „koszar piechoty„ okres międzywojenny.	A-4468 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
111. Gołdap - magazyn w zespole „koszar piechoty„ okres międzywojenny.	A-4468 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
112. Gołdap - magazyn w zespole” koszar piechoty„ okres międzywojenny.	A-4468 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
113. Gołdap - schron w zespole „koszar piechoty„ okres międzywojenny.	A-4468 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
114. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar strzelców pancernych, okres międzywojenny.		2-822/16	państwowa
115. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar strzelców pancernych, okres międzywojenny.		2-822/16	państwowa
116. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar strzelców pancernych, okres międzywojenny		2-822/16	państwowa
117. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar strzelców pancernych, okres międzywojenny		2-822/16	państwowa
118. Gołdap - koszarowiec w zespole koszar strzelców pancernych, okres międzywojenny.		2-822/16	państwowa
119. Gołdap - Szpital, ul. Słoneczna 7, XIX/XX w.		2-671/9	komunalna
120. Gołdap - młyn, XIX/XX w.		1-68	prywatna
121. Gołdap - wieża wodna, ul. Paderewskiego , XIX/XX w.	A-3208 8 listopada 1991 WKZ 534/858/D/91	2-700/9	prywatna
122. Gołdap - zaporą przeciwczołgowa, ul. Mazurska, 1944 r.		2-637/3; 2-646/4	komunalna
123. Gołdap - Kochtopfe schron polowy, ul. Gąbińska, 1944 r.		2-507/6	państwowa
124. Gołdap - wartownia w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson“, ok. 1940 r.		1-3280	państwowa
125. Gołdap- wartownia w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson“, ok. 1940 r.		1-3280	państwowa

126. Gołdap - ciężki schron przeciwlotniczy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1961	państwowa
127. Gołdap - ciężki schron przeciwlotniczy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1966/19	prywatna
128. Gołdap - schron sztabowy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940r.(		1-1966/1	prywatna
129. Gołdap - schron sztabowy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson” ok. 1940 r.(		1-1966/1	prywatna
130. Gołdap - zbiornik przeciwpożarowy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1961	państwowa
131. Gołdap - zbiornik przeciwpożarowy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1962	państwowa
132. Gołdap - schron ceglany w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1962/11	prywatna
133. Gołdap - schron przeciwlotniczy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940r.(		1-1966/11	prywatna
134. Gołdap - hamownia silników w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson” ok. 1940r.(		1-1967	państwowa
135. Gołdap - schron magazynowy i ruiny dwóch schronów magazynowych w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson” ok. 1940 r.		1-1967	państwowa
136. Gołdap - cmentarz ewangelicki /II/, ok. 1800 r.	A-3810 16 marca 1995 WKZ 534/1025/D/95	2-519	komunalna
137. Gołdap - cmentarz ewangelicki /III/, 2 ćw. XIX w.		2-516	komunalna
138. Gołdap - cmentarz ewangelicki /III/, po 1850 r.		2-520	komunalna
139. Gołdap - cmentarz wojenny z I wojny światowej - 1914 r.	A-328/S 10 marca 1983 KL.WKZ 534/328/D/83	2-776	komunalna
140. Gołdap - cmentarz żołnierzy rosyjskich z I wojny światowej - 1914 r.	A-3369 6 czerwca 1992 WKZ 534/910/D/92	2-766	komunalna
141. Gołdap - stary cmentarz żydowski - I poł. XIX w.	A-3809 16 marca 1995 WKZ 534/1026/D/95	2-522	komunalna
142. Gołdap - nowy cmentarz żydowski - 2 poł. XIX w.		2-516	komunalna
143. Gołdap - cmentarz komunalny - 1961 r.		1-61	komunalna
144. Gołdap - cmentarz parafialny rzymskokatolicki, 1945 r.		2-520	komunalna
145. Gołdap /Kumiecie/- cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		1-1965/4	państwowa
146. Gołdap /Kumiecie/- nagrobek gen. Hansa Jeschonka, 1943 r.		1-1961	państwowa
147. Gołdap /Mruczek/ - cmentarz ewangelicki, ok. 1900 r.		1-1476	komunalna

TABELA 4.2. GMINA GOŁDAP. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.

Lp.	Obiekt zabytkowy Czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb- aktualny	Własność – zarząd
1.	Babki - cmentarz ewangelicki, założono - 2 poł. XIX w.		23-146/115	prywatna
2.	Babki (Młyniki)- cmentarz ewangelicki, założono - 2 poł. XIX w.		23-128/2	prywatna
3.	Bałupiany- dom w zespole budynków służby drogowej, pocz. XX w.		1-48/3	prywatna
4.	Bałupiany- dom w zespole budynków służby drogowej, pocz. XX w.		1-48/3	prywatna
5.	Bałupiany- cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		1-38	komunalna
6.	Barkowo- cmentarz ewangelicki, założono - 2 poł. XIX w.		2-25	komunalna
7.	Bitkowo (Slepowo)- cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		3-77	prywatna
8.	Boćwinka - dom mieszkalny w zespole kolejowym przy nieczynnej linii kolejowej.		7-16/20	prywatna
9.	Boćwinka - budynek gospodarczy w zespole kolejowym przy nieczynnej linii kolejowej.		7-16/21	komunalna
10.	Boćwinka - cmentarz ewangelicki, rodzinnym.		7-3	komunalna
11.	Boćwinka Młyn -dwór w zespole dworsko-parkowym XIX/XX w.		7-50/2	prywatna
12.	Boćwinka Młyn - park w zespole dworsko-parkowym XIX/XX w.		7-50/17	państwowa
13.	Botkuny -dworzec przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1910 r.		17-218/1;17-218/2	państwowa
14.	Botkuny - budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1910 r.		17-218/4	państwowa
15.	Botkuny - Botkuny -budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1910 r.		17-218/4	państwowa
16.	Botkuny - para mostów kolejowych nad rzeką Jarka na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1910r.	A-1289 15 maja 1979 KL.WKZ 534/34/79	17-218/4	państwowa
17.	Botkuny – para mostów kolejowych nad drogą gruntową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1930 r.		17-218/4	państwowa
18.	Botkuny – most nad szosą Gołdap - Żytkiejmy nad nieczynną linią kolejową Gołdap - Żytkiejmy		17-218/4	państwowa
19.	Botkuny - most kolejowy nad drogą gruntową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1930r.		17-252	państwowa
20.	Botkuny – most nad ciekim wodnym na nieczynną linią kolejową Gołdap - Żytkiejmy		17-252	państwowa
23.	Botkuny - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		17-163	komunalna
24.	Bronisze - park w zespole podworskim XIX/XX w.		8-176/90	prywatna
25.	Bronisze - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.	A-2609 11 stycznia 1989 KL WKZ 534/637/D/89	8-177	komunalna

26. Czarnówko - cmentarz ewangelicki, ok. 2 poł. XIX w.		6-3095	państwowa
27. Czarnówko - cmentarz ewangelicki, XIX w.		6-3097	państwowa
28. Czarnówko - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		6-72/6	prywatna
29. Dąbie - park w zespole podworskim, XIX w.		7-171/27	prywatna
30. Dąbie - cmentarz ewangelicki, ok. 2 poł. XIX w.		7-170	komunalna
31. Dunajek - budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		12-213	prywatna
32. Dunajek - budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w.		12-213	prywatna
33. Dunajek - cmentarz ewangelicki, ok. 1900 r.		4-69	państwowa
34. Dunajek - cmentarz ewangelicki, założono - I poł. XIX w.		4-107	państwowa
35. Dunajek - Blenda - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		4-149	komunalna
36. Dunajek - Kozie Góry - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		4-77	prywatna
37. Dunajek - Wierzbianka - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		4-164/1	prywatna
38. Dziegiele - cmentarz ewangelicki, I ćw. XIX w.	A-3226 20 listopada 1991 WKZ 534/876/D/91	5-52	komunalna
39. Galwecie - dwór ok. poł. XIX w.		6-416/9	prywatna
40. Galwecie - park ok. poł. XIX w.		6-402	komunalna
41. Galwecie - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		6-24	komunalna
42. Galwecie - cmentarz ewangelicki rodzinny, ok. 2 poł. XIX w.		6-416/13	prywatna
43. Gieraliszki - dwór w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. XIX w.	A-3836 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13; 12-199/23; 12-199/27; 12-199/28; 12-199/29	prywatna
44. Gieraliszki - obora w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. XIX w.	A-3836 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13	prywatna
45. Gieraliszki - obora w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. XIX w.	A-3836 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13	prywatna
46. Gieraliszki - magazyn w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. XIX w.	A-3836 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13	prywatna
47. Gieraliszki - park w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. XIX w.	A-3836 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13; 12-199/24; 12-199/25; 12-199/26	prywatna
48. Gieraliszki - cmentarz ewangelicki rodzinny, k. XIX w.		12-199/37	prywatna
49. Gieraliszki - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		12-200	komunalna
50. Główka - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		7-144	komunalna
51. Górne - ruiny kościoła ewangelickiego, 1612-1617, przebud. 1840 r.	A-199 25 stycznia 1957 NR KULT V-2B-17-94-57	8-114	państwowa
52. Górne - budynek szkolny w zespole szkoły, mur. pocz. XX w.		8-137	prywatna
53. Górne - budynek gospodarczy w zespole szkoły, mur. pocz. XX w.		8-137	prywatna
54. Górne - dworzec w zespole dworca kolejowego przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Ełk.		8-144	państwowa
55. Górne - budynek spedycji kolejowej w zespole dworca		8-144	państwowa

kolejowego przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Ełk.			
56. Górne - budynek szaletu w zespole dworca kolejowego przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Ełk		8-144	państwowa
57. Górne - cmentarz ewangelicki, I pół. XIX w.		8-114	państwowa
58. Górne (Przeczek) - cmentarz ewangelicki, I pół. XIX w.		8-183/1	prywatna
59. Grabowo - kościół ewangelicki ob. kościół par. rzym.-kat. p, w. MB Różańcowej, ok. 1590 r.	A-1690 30 czerwca 1986 KL.WKZ 534/511/D/86	9-95	wyznaniowa
60. Grabowo – plebania, nr 60, XVI w.		9-103/4	wyznaniowa
61. Grabowo -budynek szkolny w zespole szkoły pocz. XX wieku i okres międzywojenny.		9-100	komunalna
62. Grabowo -budynek gospodarczy w zespole szkoły pocz. XX wieku i okres międzywojenny.		9-100	komunalna
63. Grabowo -dawna karczma, pocz. XX w.		9-153/1	komunalna
64. Grabowo -dworzec w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		9-114/2	prywatna
65. Grabowo -dom w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		9-114/1	prywatna
66. Grabowo -budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		12-102/6	prywatna
67. Grabowo -budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		9-114/1	prywatna
68. Grabowo -budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		12-102/6	komunalna
69. Grabowo -rampa w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap- Węgorzewo 1897 r.		12-102/6	komunalna
70. Grabowo -mosty drogowy nad linia kolejową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap- Węgorzewo 1897 r.		9-114/6	komunalna
71. Grabowo - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		9-148	komunalna
72. Grabowo - cmentarz ewangelicki, ok. poł. XIX w.		9-60	komunalna
73. Grabowo - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		9-13/1	prywatna
74. Grabowo - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		9-21	komunalna
75. Grabowo - cmentarz ewangelicki / przykościelny/, ok. 1700 r.		9-95	wyznaniowa
76. Grabowo - cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z II wojny światowej, ok. 1944 r.	A-1018/S 13 lutego 1985 WKZ 534/1018/D/95	9-151	komunalna
77. Grygieliszki -Hajnówek Leśniczówka - cmentarz ewangelicki, założono - ok. 2 pół. XIX w.		18-74	prywatna
78. Jabramowo - park, XIX/XX w.		17-132/169	państwowa
79. Jabramowo (Nowe Botkuny), cmentarz ewangelicki, XIX w.		17-141	komunalna
80. Jabłońskie, most kolejowy nad droga gruntową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897r.		19-16/2	komunalna
81. Jabłońskie - cmentarz ewangelicki, założono - ok. 1800 r.		10-32	komunalna
82. Jabłońskie (Marcinowa Wólka)- cmentarz ewangelicki, XIX w.		29-6/4	prywatna
83. Janowo - cmentarz ewangelicki, założono - ok. 2 poł. XIX w.		14-17	komunalna
84. Janowo(w kierunku Jabramowa) - cmentarz ewangelicki, ok. 2 pół. XIX w.		17-142	komunalna
85. Janowo (Niegocin)- cmentarz ewangelicki, XIX w.		14-25/2	prywatna
86. Janowo (Rożyńsk)- cmentarz ewangelicki, XIX w.		14-8	komunalna

87. Janowo (Wronki Małe)- cmentarz ewangelicki, XIX w.,		14-69	komunalna
88. Jany - cmentarz ewangelicki, ok. 2 poł. XIX w		11-27	komunalna
89. Jeziorki Wielkie- cmentarz ewangelicki, poł. XIX w.		12-180/4	prywatna
90. Jeziorki Wielkie- cmentarz ewangelicki, pocz. XX w.		12-203	komunalna
91. Jeziorki Wielkie - cmentarz ewangelicki, poł. XIX w.		12-126	prywatna
92. Jeziorki Wielkie - cmentarz ewangelicki, II pół. XIX w.		12-25	komunalna
93. Jeziorki Małe- cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		12-69	komunalna
94. Jeziorki Małe- cmentarz ewangelicki, rodzinny, II poł. XIX w.		12-171/7	prywatna
95. Jeziorki Małe- cmentarz ewangelicki, rodzinny, II poł. XIX w.		12-171/9	prywatna
96. Juchnajcie - dom nr 8 ob. kaplica pocz. XX w.		13-67	współwłasność
97. Juchnajcie - dom nr 9 pocz. XX w.		13-37	wyznaniowa
98. Juchnajcie - cmentarz ewangelicki, założono - ok. 1800 r.		13-127	państwowa
99. Juchnajcie - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		13-151/4	prywatna
100. Juchnajcie - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		13-157/1	prywatna
101. Jurkiszki - cmentarz ewangelicki, założono - II pół. XIX w.		6-3202/1	państwowa
102. Kalniszki - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		7-183	komunalna
103. Kolniszki, park, XIX/XX w.		17-201/11	państwowa
104. Kalniszki (Boek)- cmentarz ewangelicki, XIX w.		7-185	państwowa
105. Kamionki - cmentarz ewangelicki, 1800 r.		30-41	komunalna
106. Kolniszki - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		17-192	komunalna
107. Kośmidry -cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		15-189	komunalna
108. Kowalki -cmentarz ewangelicki, XIX/XX w.		16-5	komunalna
109. Kowalki -cmentarz ewangelicki, XIX w.		16-3063/2	państwowa
110. Kowalki (Jakobienny)-cmentarz ewangelicki, XIX w.		4-146	komunalna
111. Kozaki - cmentarz ewangelicki, założono - I poł. XIX w.		17-107	komunalna
112. Kozaki - cmentarz ewangelicki, rodzinny, XIX w.		17-126	komunalna
113. Łobody - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		1-3452	państwowa
114. Łobody - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		1-3452	państwowa
115. Marcinowo -cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		19-58	komunalna
116. Marcinowo -cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		19-98	komunalna
117. Marcinowo - cmentarz ewangelicki, XIX w.		19-38	komunalna
118. Mażucie - dom nr 6 XIX/XX w.		22-81/20	prywatna
119. Mażucie - magazyn XIX/XX w.		22-66/8	prywatna
120. Mażucie - park, XIX/XX w.		22-77/10	państwowa
121. Mażucie - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		22-76	komunalna
122. Morzęty - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		2-3118	państwowa
123. Morzęty - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		2-3117	
124. Nasuty - budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		20-2/1	komunalny
125. Nasuty - budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w.		20-2/1	komunalny
126. Nasuty - cmentarz ewangelicki, ok. 1850 r.		20-37	komunalna
127. Nasuty - cmentarz ewangelicki, pocz. XX w.		20-15	komunalna
128. Nasuty - cmentarz ewangelicki, pocz. XIX w.		16-3051/4	państwowa
129. Nasuty (Aleksandrowo) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		16-3059/1	państwowa
130. Niedrzwica - gorzelnia w zespole podworskim, okres międzywojenny	A-1981 31 marca 1987 KL. WKZ. 534/D/87	1-206/41	prywatna
131. Niedrzwica - park, XIX/XX w.	A-1981 31 marca 1987 KL. WKZ. 534/D/87	1-3033	państwowa
132. Niedrzwica - cmentarz ewangelicki, XIX w.		1-3033	państwowa

133. Niedrzwica - cmentarz ewangelicki, XIX w.		1-3033	państwowa
134. Nowa Boćwinka - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		24-55	komunalna
135. Nowa Boćwinka - cmentarz ewangelicki, rodzinny XIX/XX w.		24-60	prywatna
136. Osowo - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		21-60	komunalna
137. Osowo - cmentarz ewangelicki, XIX w.		21-5/1	państwowa
138. Osowo (Głazowo) - cmentarz ewangelicki, ok. poł. XIX w.		21-34/2	prywatna
139. Pietrasze - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		21-56	komunalna
140. Pietraszki - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		22-49	komunalna
141. Pietraszki (Czerwone) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		23-159	państwowa
142. Pogorzal - szkoła, pocz. XX w.		23-49	komunalna
143. Pogorzal - dworzec w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Olecko - Elk 1870 r.		23-40/3	państwowa
144. Pogorzal - dom w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Olecko - Elk 1870 r.		23-40/1;23-40/2	prywatna
145. Pogorzal - budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Olecko - Elk 1870r.		23-40/1;23-40/2	prywatna
146. Pogorzal - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		23-115	komunalna
147. Rakówko - spichlerz w zespole podworskim, poł. XIX w.	A-3204 4 listopada 1991 WKZ 534/855/D/91	6-53/1	prywatna
148. Rakówko - obora w zespole podworskim, poł. XIX w.	A-3204 4 listopada 1991 WKZ 534/855/D/91	6-53/1	prywatna
149. Rakówko - park w zespole podworskim, poł. XIX w.	A-3204 4 listopada 1991 WKZ 534/855/D/91	6-53/3	prywatna
150. Rakówko - most kolejowy nad droga gruntową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Zytkiejmy, ok. 1910r.		6-31/4	komunalna
151. Rakówko - most kolejowy nad droga gruntową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Zytkiejmy, ok. 1910 r.		6-31/4	komunalna
152. Regiele - Regellen, Glaubitz, cmentarz ewangelicki, poł. XIX w.		17-188	komunalna
153. Regiele - cmentarz ewangelicki, rodzinny, XIX w.		17-121	komunalna
154. Rostek - park dom z zespole podworskim XIX/XX w.		10-129/56	państwowa
155. Rożyńsk Mały - budynek gospodarczy w zespole podworskim, XIX/XX w.		24-38/11	państwowa
156. Rożyńsk Mały - budynek gospodarczy w zespole podworskim, XIX/XX w.		24-38/11	prywatna
157. Rożyńsk Mały - budynek gospodarczy w zespole podworskim, XIX/XX w.		24-38/11	prywatna
158. Rożyńsk Mały - stodoła w zespole podworskim XIX/XX w.		24-38/11	prywatna
159. Rożyńsk Mały - młyn wodny w zespole podworskim, XIX/XX w.		24-110/3	prywatna
160. Rożyńsk Mały - cmentarz ewangelicki /rodzinny/, ok. 1800 r.		24-38/11	prywatna
161. Rożyńsk Wielki - cmentarz ewangelicki, założono - ok. 1800 r.		24-74	komunalna
162. Rudzie, cmentarz ewangelicki, 2 poł., XIX w.		30-59	komunalny
163. Samoniny - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		28-52	komunalna
164. Siedlisko - budynek szkolny w zespole szkoły pocz. XX w.		25-48/1	prywatna
165. Siedlisko - cmentarz ewangelicki, ok. II pół. XIX w.		25-122	komunalna

166. Skoczce - budynek szkolny w zespole szkoły, okres międzywojenny.		15-179	komunalna
167. Skoczce - budynek dawnej gospody, pocz. XX w.		26-21/2;26-19/2	współwłasność
168. Skoczce - cmentarz ewangelicki, ok. II pół. XIX w.		15-166	komunalna
169. Sokoly - cmentarz ewangelicki, ok. II pół. XIX w.		24-6	komunalna
170. Suczki - cmentarz ewangelicki, II pół. XIX w.		27-30	komunalna
171. Szyliny - cmentarz ewangelicki, XIX w.		6-3055	państwowa
172. Tatary - cmentarz ewangelicki, XIX w.		17-82	komunalna
173. Uźbale - grób żołnierski, niemiecki, z I wojny światowej, 1914 r.		22-93/3	prywatna
174. Wilkasy -park dworski, XIX/XX w.	A-2588 15 listopada 1988 KI. WKZ 534/188/D/88	30-94; 30-93/2	prywatna
175. Wilkasy -cmentarz ewangelicki, XIX/XIX w.		30-64	komunalna
176. Wilkasy -cmentarz ewangelicki, rodzinny, k. XIX/XX w. (?)		30-71/2	prywatna
177. Wiłkajcie - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		28-126	komunalna
178. Włosty - cmentarz ewangelicki, XIX w.		29-6	prywatna
179. Wronki Wielkie -cmentarz ewangelicki, założono - ok. 1850 r.		19-149	komunalna
180. Wronki-Podgórze -cmentarz ewangelicki, założono - ok. 1800 r.	A-3463 15 kwietnia 1993 WKZ. 534/951/D/93	19-135	komunalna
181. Wronki Wielkie - cmentarz żołnierzy radzieckich z II wojny światowej, l. 40. 50. XX w.	A-3283 26 lutego 1992 WKZ. 534/905/D/92	19-131	komunalna
182. Wrotkowe - cmentarz ewangelicki, II pół. XIX w.		17-3/3	prywatna
183. Zatyki - budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		30-21/2	prywatna
184. Zatyki - budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w.		30-21/2	prywatna
185. Zatyki-cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		30-15/12	państwowa
186. Żelazki - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		23-166/39	komunalna
187. Żelazki - cmentarz ewangelicki, rodzinny, ok. II poł. XIX w.		23-166/70	prywatna

TABELA 5. MIASTO I GMINA GOŁDAP. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW.

<i>Nr.</i>	<i>Nazwa lokalna</i>	<i>Obszar AZP</i>	<i>Nr M.</i>	<i>Nr Ob.</i>	<i>Funkcja</i>	<i>Kultura</i>	<i>Chronologia</i>	<i>Uwagi</i>
1.	Babki	14-80	1	1	cmentarzysko	krąg wschodniomazurski	wczesne średniowiecze	
2.	Babki	14-80	1	9	osada ślad osadnictwa	jaćwieska	wczesne średniowiecze okres nowożytny	
3.	Babki		3	10	ślad osadnictwa		epoka kamienia	
4.	Babki	14-80	2	10	ślad osadnictwa		epoka kamienia	
5.	Bałupiany	12-77	1	11	grodzisko		wczesne średniowiecze	
6.	Bałupiany	12-78	2	4	osada		okres wędrówek ludów	
7.	Bałupiany	12-78	3	5	osada (?)		środkowa epoka kamienia	
8.	Bałupiany	12-78	4	21	ślad osadnictwa osada		epoka kamienia- epoka brązu XVII-XVIII w.	
9.	Bałupiany	12-78	5	22	osada		XVI-XVII w.	
10.	Bałupiany	12-78	6	23	ślad osadnictwa		2 poł. XIII-1 poł. XIV w.	
11.	Bałupiany	12-78	7	24	ślad osadnictwa ślad osadnictwa		epoka kamienia 2 poł. XVI-XVIII w.	
12.	Barkowo	13-77	1	3	osada		środkowa epoka kamienia	
13.	Barkowo	13-77	2	14	osada		XVI-XVII w.	
14.	Barkowo	13-77	3	15	ślad osadnictwa osada		wczesne średniowiecze XVI w.	
15.	Barkowo	13-77	4	16	ślad osadnictwa osada osada		pradzieje XVI w. XIX w.	

16.	Barkowo	13-77	5	17	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada	pradzieje XIV w. XVI-XVII w. XVII-XVIII w,
17.	Boćwinka	15-77	3	57	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze XVI w.
18.	Botkuny	13-79	1	1	?	okres wpływów rzymskich
19.	Botkuny	13-79	2	15	śląd osadnictwa osada	okres wędrówek ludów 2 poł. XVI w. – 1 poł. XVII w.
20.	Botkuny	13-79	3	16	śląd osadnictwa osada	późne średniowiecze poł. XVI w.
21.	Botkuny	13-79	4	17	osada śląd osadnictwa	2 poł. XV – XVI w. XIX w.
22.	Botkuny	13-79	5	18	śląd osadnictwa osada	późny okres wpływów rzymskich 2 poł. XVI w.
23.	Botkuny	13-79	6	19	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze 2 poł. XVI w.
24.	Bronisze	13-80	1	5	śląd osadnictwa obozowisko	mezolit – wczesna epoka brązu
25.	Bronisze	13-80	2	6	śląd osadnictwa	epoka kamienia mezolit – epoka żelaza

26.	Bronisze	13-80	3	7	obozowisko (?)		mezolit – wczesna epoka brązu	
27.	Bronisze	13-80	4	8	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
28.	Bronisze	13-80	5	9	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
29.	Dąbie	15-77	1	1	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów późne średniowiecze	
30.	Dąbie	15-77	2	7	śląd osadnictwa		późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów (?)	
31.	Dąbie	15-77	3	8	obozowisko – osada osada		mezolit – epoka brązu okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów	
32.	Dąbie	15-77	4	9	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		epoka kamienia – epoka żelaza nieokreślona	
33.	Dąbie	15-77	5	11.	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
34.	Dąbie	15-77	6	12.	obozowisko – osada (?) śląd osadnictwa		epoka kamienia – epoka żelaza okres nowożytny	
35.	Dąbie	15-77	7	13.	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		epoka kamienia mezolit – epoka żelaza	
36.	Dąbie	15-77	8	14.	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		nieokreślona późne średniowiecze	

37.	Dąbie	15-77	9	15	śląd osadnictwa		epoka kamienia – epoka żelaza	
					śląd osadnictwa		okres nowożytny	
38.	Dąbie	15-77	10	16	śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich – okres wędrowek ludów	
					śląd osadnictwa		nieokreślona	
					śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
39.	Dąbie	15-77	11	17	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
					śląd osadnictwa		późne średniowiecze - okres nowożytny	
40.	Dąbie	15-77	12	20	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
					cmentarzysko (?)		okres wędrowek ludów	
41.	Dąbie	15-77	13	21	śląd osadnictwa		późny paleolit	
					śląd osadnictwa		epoka kamienia	
					śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza	
42.	Dąbie	15-77	14	22	śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza (?)	
					osada		wczesne średniowiecze	
					osada		późne średniowiecze	
					osada		okres nowożytny	
43.	Dąbie	15-77	15	23	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
					śląd		późne	

					osadnictwa		średniowiecze	
44.	Dąbie	15-77	16	24	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
45.	Dąbie	15-77	17	25	osada		okres wędrowek ludów – okres wpływów rzymskich	
46.	Dąbie	15-77	18	26	śląd osadnictwa		nieokreślona	
47.	Dąbie	15-77	19	32	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
48.	Dąbie	15-77	20	33	obozowisko - osada		epoka kamienia – epoka żelaza	
49.	Dąbie	15-77	21	34	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
50.	Dąbie	15-77	22	53	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
51.	Dąbie	15-77	23	54	śląd osadnictwa		epoka kamienia – epoka żelaza	
52.	Dąbie	15-77	24	55	śląd osadnictwa		późne średniowiecze – okres nowożytny	
53.	Dąbie	15-77	25	56	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
54.	Dąbie	15-77	26	58	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza	
55.	Dąbie	15-77	27	59	śląd osadnictwa		okres nowożytny	
					śląd osadnictwa		nieokreślona	
					śląd osadnictwa		okres nowożytny	
					śląd osadnictwa		epoka kamienia	

					śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
56.	Dąbie	15-77	28	60	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza	
57.	Dąbie	15-77	29	61	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		późny paleolit – mezolit nieokreślona wczesne średniowiecze okres nowożytny	
58.	Dąbie	15-77	30	62	obozowisko śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit wczesne średniowiecze okres nowożytny	
59.	Dąbie	15-77	31	63	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza nieokreślona okres nowożytny	
60.	Dąbie	15-77	32	64	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		epoka kamienia okres nowożytny	
61.	Dąbie	15-77	33	65	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza	
62.	Dąbie	15-77	34	66	śląd osadnictwa		mezolit	
63.	Dąbie	15-77	35	67	śląd osadnictwa		mezolit	
64.	Dąbie	15-77	36	68	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza późne średniowiecze	
65.	Dąbie	15-77	37	69	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd		epoka kamienia wczesne średniowiecze okres nowożytny	

					osadnictwa		
66.	Dunajek	15-78	1	20	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
67.	Dunajek	15-78	2	21	śląd osadnictwa	mezolit	
68.	Dunajek	15-78	3	22	osada (?)	późne średniowiecze - okres nowożytny	
69.	Dunajek	15-78	4	23	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
70.	Dunajek	15-78	5	33	śląd osadnictwa osada	mezolit – epoka żelaza późne średniowiecze - okres nowożytny	
71.	Dunajek	15-78	6	34	kopce, kurhany (?) osada	nieokreślona	
72.	Dunajek	15-78	7	35	osada	późne średniowiecze - okres nowożytny	
73.	Dunajek	15-78	8	36	osada	późne średniowiecze - okres nowożytny	
74.	Dunajek	15-78	9	37	osada	późne średniowiecze - okres nowożytny	
75.	Dunajek	15-78	10	38	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	mezolit – epoka żelaza późne średniowiecze	
76.	Dunajek	16-78	11	6	znalezisko luźne	okres wpływów rzymskich	
77.	Dunajek	16-78	12	32	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów okres nowożytny	
78.	Dunajek	16-78	13	33	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów	
79.	Galwecie	12-79	1	5	osada śląd	średniowiecze XVI w.	

					osadnictwa		XVIII – XIX w.
80.	Galwecie	12-79	2	6	śląd osadnictwa		2 poł. XVI w.
81.	Galwecie	12-79	3	7	osada		pradzieje
82.	Galwecie	12-79	4	3	śląd osadnictwa		neolit
					osada		XVI w.
83.	Galwecie	12-79	5	8	śląd osadnictwa		2 poł. XVI w. – 1 poł. XVII w.
84.	Galwecie	12-79	6	11	osada		XVI w.
85.	Galwecie	12-80	7	4	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
86.	Gieraliszki	15-77	1	27	osada		późne średniowiecze - okres nowożytny
87.	Gieraliszki	15-77	2	31	śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich (?)
					śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze (?)
88.	Gieraliszki	15-77	3	37	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
89.	Gieraliszki	15-77	4	38	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
					osada		schyłkowy paleolit i mezolit
90.	Gołdap	12-78	1	1	osada		wczesna epoka brązu
91.	Gołdap	12-78	2	2	osada		schyłkowy paleolit i mezolit
92.	Gołdap	12-78	3	3	osada		późny paleolit
					osada		2 poł. XVI-XVII w.
93.	Gołdap	12-79	4	1	osada		mezolit, neolit
94.	Gołdap	12-79	5	2	osada		epoka brązu
95.	Gołdap	12-78	7	10	osada		2 poł. XVI – XVII w.
96.	Gołdap	12-78	8	11	osada		2 poł. XVII - XIX w.
97.	Gołdap	12-78	9	31	osada		XVI – XVII w.
98.	Gołdap	12-78	10	32	śląd osadnictwa		późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
99.	Gołdap	12-78	11	34	śląd osadnictwa		2 poł. XVI – XVII w.

					osada		
100.	Gołdap	13-78	12	1	śląd osadnictwa		epoka brązu
101.	Gołdap	13-78	13	11	śląd osadnictwa osada		neolit lub wczesna epoka brązu 2 poł. XVI – XVII w.
102.	Gołdap	13-78	14	12	śląd osadnictwa		2 poł. XVI – XVII w. oraz XIX w.
103.	Gołdap	13-78	15	13	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa		epoka kamienia - wczesna epoka brązu 2 poł. XVI – XVII w. XIX w.
104.	Gołdap	13-78	16	14	osada		neolit - wczesna epoka brązu
105.	Gołdap	13-78	17	15	osada		XVII w.
106.	Gołdap	13-78	18	16	śląd osadnictwa		neolit lub wczesna epoka brązu
107.	Gołdap	12-79	19	3	śląd osadnictwa		mezolit
108.	Gołdap	12-79	20	4	śląd osadnictwa		mezolit (?)
109.	Gołdap	12-79	21	8	śląd osadnictwa osada		XIV – XV w. 2 poł. XVI w.
110.	Gołdap	12-79	22	9	śląd osadnictwa		mezolit (?)
111.	Gołdap	12-79	23	10	osada osada		mezolit (?) XVI w.
112.	Gołdap	12-79	24	11	osada		XVII w.
113.	Gołdap	12-79	25	12	osada		XVI w. – 1 poł. XVII w.
114.	Gołdap	12-79	26	13	osada		XVI w. – 1 poł. XVII w.
115.	Gołdap	12-79	27	14	osada		XVII w. – XVIII w.
116.	Gołdap	12-79	28	15	osada		śląd osadnictwa
117.	Gołdap	12-79	29	16	śląd osadnictwa osada		średniowiecze 2 poł. XVI w.,
118.	Gołdap	13-79	30	4	śląd osadnictwa		XVI – XVII w.
119.	Gołdap	13-79	31	12	śląd osadnictwa		XVI w.

120.	Gołdap	13-79	33	21	cmentarzysko		późny okres wpływow rzymskich
121.	Gołdap	12-78	34	35	osada		okres nowożytny
122.	Górne	13-80	1	4	śląd osadnictwa		epoka kamienia
123.	Główka	15-77	1	3	cmentarzysko ciałopalne		epoka żelaza
124.	Główka	15-77	2	35	śląd osadnictwa		mezolit – wczesna epoka brązu (?)
125.	Główka	15-77	3	36	osada		okres wpływow rzymskich - okres wędrówek ludów
126.	Główka	15-77	4	50	śląd osadnictwa		mezolit
127.	Główka	15-77	5	51	śląd osadnictwa osada (?)		epoka kamienia - epoka brązu późne średniowiecze – okres nowożytny
128.	Główka	15-77	6	52	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze późne średniowiecze okres nowożytny
129.	Główka	14-77	8	9	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		wczesna epoka brązu okres wpływow rzymskich - okres wędrówek ludów okres nowożytny
130.	Główka	14-77	9	10	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		neolit - wczesna epoka żelaza pradzieje
131.	Główka	15-77	10	11	śląd osadnictwa		okres nowożytny
132.	Główka	15-77	11	12	śląd osadnictwa		okres nowożytny
133.	Główka	15-77	12	13	osada		średniowiecze (XIII-XIV w.)

						okres nowożytny (XVIII-XIX w.)	
134.	Główka	15-77	13	8	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów	
135.	Główka	15-77	14	18	śląd osadnictwa	pradzieje	
136.	Grabowo	14-78	1	5	osada	okres nowożytny (XVII-XX w.)	
137.	Grabowo	14-78	2	6	osada	okres nowożytny (XIX-XX w.)	
138.	Grabowo	14-78	3	7	osada	okres nowożytny (XVII-XIX w.)	
139.	Grygieliszki	12-77	1	6	osada	XVII-XVIII w.	
140.	Grygieliszki	12-77	2	7	osada	XVI-XVII w.	
141.	Jabłońskie	13-78	1	5	osada	XVI - XVII w.	
142.	Jabłońskie	13-78	2	6	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	paleolit (?) ?	
143.	Jabłońskie	13-78	3	7	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia 2 poł. XVI - XVII w.	
144.	Jabłońskie	13-78	4	8	osada osada	XIV - XV w. 2 poł. XVI	
145.	Janowo	13-78	1	17	osada	2 poł. XVI - XVII w.	
146.	Janowo	13-78	2	18	śląd osadnictwa osada	neolit lub wczesna epoka brązu pradzieje	
147.	Jany	13-77	1	6	śląd osadnictwa	XVI - XVII w.	
148.	Jany	13-77	2	18	śląd osadnictwa	pradzieje	
149.	Jany	13-77	3	20	osada osada	XVI - poł. XVII w. pradzieje	
150.	Jany	13-77	4	21	osada osada	XVI - XVII w. XIX w.	
151.	Jany	13-77	5	22	osada	neolit - wczesna epoka brązu późne	

					śląd osadnictwa		średniowiecze
152.	Jeziorki Wielkie	15-77	1	45	śląd osadnictwa		epoka kamienia
153.	Jeziorki Wielkie	15-77	2	46	śląd osadnictwa		mezolit epoka żelaza
154.	Jeziorki Wielkie	15-77	3	47	śląd osadnictwa		późny paleolit
					śląd osadnictwa		okres nowozytny
155.	Jeziorki Wielkie	15-77	4	48	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
156.	Jeziorki Wielkie	15-77	5	49	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
					śląd osadnictwa		okres nowozytny
157.	Juchnajcie	13-77	1	1	cmentarzysko		okres wędrówek ludów
158.	Juchnajcie	13-77	2	2	osada		młodsza epoka żelaza
159.	Juchnajcie	13-77	3	19	osada		XVIII-XIX w.
160.	Juchnajcie	13-77	4	23	osada		XV (?) - XVI w.
					osada		XV w.
161.	Juchnajcie	13-77	5	24	osada		XVI-XVII w.
162.	Juchnajcie	13-77	6	25	osada		XV-XVI w.
163.	Juchnajcie	13-77	7	26	osada		XVI w.
164.	Juchnajcie	13-77	8		osada		XV w.
165.	Juchnajcie	13-77	9	31	śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza ew. okres wpływów rzymskich
166.	Juchnajcie	13-77	10	32	śląd osadnictwa		schyłkowy neolit - wczesna epoka brązu
					osada		późny okres wpływów rzymskich - wczesny okres wędrówek ludów
167.	Kolki	13-79	1	5	śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich – wczesne średniowiecze
					śląd osadnictwa		XVI w.
168.	Kolki	13-79	2	6	osada		mezolit

					osada		XVI-XVII w.	
169.	Kolki	13-79	3	7	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
170.	Kolniszki	13-79	1	2	grodzisko		?	
171.	Kolniszki	13-79	2	13	osada		XVII w.	
172.	Kolniszki	13-79	3	14	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		późne średniowiecze (XV w.) XVII w.	
173.	Konikowo	13-78	1	4	grodzisko (?)		(?)	
174.	Konikowo	13-78	2	9	śląd osadnictwa		I poł. XVI w.	
175.	Konikowo	13-78	3	10	osada		XI w.	
176.	Kośmidry	12-78	1	33	osada śląd osadnictwa		późny okres wpływów rzymskich - wczesny okres wędrówek ludów XIV w.	
177.	Kowalki	15-78	1	12	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
178.	Kowalki	15-78	2	13	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza okres nowożytny	
179.	Kowalki	15-78	3	14	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		epoka kamienia mezolit – epoka żelaza okres nowożytny	
180.	Kowalki	15-78	4	15	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza okres nowożytny	
181.	Kozaki	13-79	1	21	osada		2 poł. XVI w.	
182.	Kozaki	13-79	2	22	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		średniowiecze (?) 2 poł. XVI w. XVIII w.	
183.	Kozaki	13-79	3	23	osada		pocz. XVII – kon. XVIII w.	

184.	Kozaki	13-78	4	21	osada		2 poł. XVI w.
185.	Kozaki	14-78	5	12	osada		okres nowożytny (XIX w.)
186.	Łobody	12-77	1	8	osada śląd osadnictwa		XVI w. kon. XIX w.
187.	Marcinowo	14-78	1	1	grodzisko znalezisko luźne		?
188.	Marcinowo	14-78	2	3			okres wpływów rzymskich -okres wędrówek ludów
189.	Marcinowo	14-78	3	4	osada		okres nowożytny (XVIII-XIX w.)
190.	Nasuty	15-78	1	6	osada		późne średniowiecze -okres nowożytny
191.	Nasuty	15-78	2	16	śląd osadnictwa		epoka kamienia
192.	Nasuty	15-78	3	17	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit nieokreślona wczesne średniowiecze późne średniowiecze -okres nowożytny
193.	Nasuty	15-78	4	18	osada osada		późne średniowiecze okres nowożytny
194.	Nasuty	15-78	5	19	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
195.	Niedrzwica	12-78	1	6	osada (?)		okres wpływów rzymskich -okres wędrówek ludów
196.	Niedrzwica	12-78	2	7	osada (?)		XVIII w.
197.	Niedrzwica	12-78	3	8	osada		XVI-XVII w.
198.	Niedrzwica	12-78	4	12	osada		XVII – XVIII w.
199.	Niedrzwica	12-78	5	13	śląd osadnictwa		?
200.	Niedrzwica	12-78	6	14	śląd osadnictwa osada śląd		XV-XV w. XVII–XVIII w. XVIII-XIX w.

					osadnictwa		
201.	Niedzwica	12-78	7	15	osada		2 poł. XVI w.
202.	Niedzwica	12-78	8	16	osada		2 poł. XV w – 1 poł. XVI w.
203.	Niedzwica	12-78	9	17	osada		2 poł. XV w – 1 poł. XVI w.
204.	Niedzwica	12-78	10	18	śląd osadnictwa		?
205.	Niedzwica	12-78	11	19	śląd osadnictwa		XV w – XVI w
206.	Niedzwica	12-78	12	20	osada		epoka kamienia – wczesna epoka brązu
					osada		2 poł. XV w - XVI w
207.	Niedzwica	12-78	13	25	osada		późny okres wpływów rzymskich -okres wędrówek ludów
208.	Niedzwica	12-78	14	26	śląd osadnictwa		epoka kamienia
209.	Niedzwica	12-78	15	27	śląd osadnictwa		epoka kamienia
					osada		późny okres wpływów rzymskich -okres wędrówek ludów
					osada		2 poł. XV w - XVI w
210.	Niedzwica	12-78	16	28	osada		XV w.
211.	Niedzwica	12-78	17	29	osada		XIX w.
212.	Niedzwica	12-78	18	30	śląd osadnictwa		XV w.
					osada		XVI – XVIII w.
213.	Osowo	14-78	1	2	grodzisko		?
214.	Osowo	14-78	2	8	osada		okres nowożytny (XVIII- XX w.)
215.	Osowo	14-78	3	8	osada		okres nowożytny (XVIII- XX w.)
216.	Osowo	14-78	4	10	osada		okres nowożytny (XVIII- XIX w.)
217.	Osowo	14-78	5	11	osada		okres nowożytny (XVIII- XIX w.)
218.	Okrasin	15-77	1	2	cmentarzysko kurhanowe		wczesny okres wpływów rzymskich

219.	Pietraszki	12-77	1	5	osada		XVI-XVII w.
220.	Podbrodzie	13-78	1	20	śląd osadnictwa		XV w.
221.	Rostek	13-78	1	2	osada		2 poł. XVI-XVII w.
					gród		XII w.
					gród		XIV w.
222	Rostek	13-78	2	3	osada		późny okres wpływów rzymskich -okres wędrówek ludów
					osada		VII-XI w.
223	Rożyńsk	14-77	1	4	cmentarzysko		późny okres wpływów rzymskich -okres wędrówek ludów
224.	Rożyńsk	14-77	2	5	śląd osadnictwa		neolit
							późny okres wpływów rzymskich -okres wędrówek ludów
					cmentarzysko		VII-XI w.
225.	Rożyńsk	14-77	3	19	śląd osadnictwa		okres nowożytny(XVIII-XX w.)
226.	Rożyńsk	14-77	4	20	osada		okres wpływów rzymskich -okres wędrówek ludów
					osada		okres nowożytny(XVIII-XIX w.)
227.	Rożyńsk	14-77	5	14	bruk kamienny		okres nowożytny(XVIII-XX w.)
228.	Rożyńsk	14-77	6	21	osada		okres nowożytny(XVIII-XX w.)
229.	Rożyńsk	14-77	7	22	śląd osadnictwa		pradzieje
					śląd osadnictwa		okres nowożytny

230.	Rudzie	15-78	1	3	osada		późne średniowiecze okres nowożytny
231.	Rudzie	15-78	2	4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze okres nowożytny
232.	Rudzie	15-78	3	5	śląd osadnictwa osada		epoka kamienia wczesne średniowiecze okres nowożytny
233.	Rudzie	15-78	4	7	śląd osadnictwa (?) śląd osadnictwa		epoka kamienia mezolit – epoka żelaza
234.	Rudzie	15-78	5	8	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		epoka kamienia późne średniowiecze
235.	Somaniny	12-77	1	9	osada		XVII-XVIII w. neolit (?)
236.	Samoniny	12-77	2	10	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		XVII-XVIII w.
237.	Siedlisko	15-78	1	2	znalezisko łóżne		późny paleolit
238.	Siedlisko	15-77	2	28	śląd osadnictwa osada		mezolit – epoka żelaza późne średniowiecze średniowiecze
239.	Siedlisko	15-77	3	29	osada śląd osadnictwa		okres nowożytny
240.	Siedlisko	15-77	4	30	śląd osadnictwa osada		późne średniowiecze okres nowożytny
241.	Siedlisko	15-77	5	39	śląd osadnictwa		epoka kamienia

					osada		późne średniowiecze - okres nowożytny	
242.	Siedlisko	15-77	6	40	osada		późne średniowiecze - okres nowożytny	
243.	Siedlisko	15-77	7	41	śląd osadnictwa osada		mezolit – epoka żelaza późne średniowiecze - okres nowożytny	
244.	Siedlisko	15-77	8	42	osada		późne średniowiecze - okres nowożytny	
245.	Siedlisko	15-77	9	43	śląd osadnictwa osada (?) osada		epoka kamienia – epoka brązu wczesne średniowiecze późne średniowiecze - okres nowożytny	
246.	Siedlisko	15-77	10	44	osada		późne średniowiecze - okres nowożytny	
247.	Siedlisko	15-78	11	9	osada		okres nowożytny (od XVII w.)	
248.	Siedlisko	15-78	12	10	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze (?)	
249.	Siedlisko	15-78	13	11	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza	
250.	Skoczce	13-77	1	4	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
251.	Skoczce	13-77	2	12	śląd osadnictwa		neolit – epoka żelaza	
252.	Skoczce	13-77	3	13	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		XVI-XVII w. XIX-XX w.	
253.	Skoczce	13-77	4	27	śląd osadnictwa osada		pradziejce XV-XVII w.	

					śląd osadnictwa		XIX w.	
254.	Skocze	13-77	5	28	śląd osadnictwa osada		epoka kamienia- wczesna epoka brązu XVI-XVII w.	
255.	Skocze	13-77	6	29	śląd osadnictwa osada		XII-XIII w. XVI-XVII w.	
256.	Włosty	13-77	1	33	osada osada		XV w. XVI –XVII w.	
257.	Zatyki	14-79	1	1	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza	
258.	Żelazki	14-80	1	6	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
259.	Żelazki	14-80	2	7	śląd osadnictwa		epoka kamienia	
260.	Żelazki	14-80	3	8	osada (?) osada		wczesne średniowiecze późne średniowiecze - okres nowożytny	
261.	Żelazki	14-80	4	12	osada		epoka kamienia	